

Zzp'ers in beeld?

Een discours-analyse over de rol van zzp'ers
binnen het Nederlands arbeidsbestel
gedurende de periode 2009 - 2014

Universiteit voor Humanistiek

Dr. Ruud Kaulingfreks

Afstudeerscriptie: Kritische Organisatie en Interventie Studies (30ECTS)

Aantal woorden: 16.679

Dankwoord

Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn ouders, Koen en Pien Kestens, voor de liefde en steun gedurende de studiejaren en alle jaren daarvoor. De mogelijkheid om na een oriënterende start aan de Hogeschool Utrecht zes jaar van de UvH-boom te mogen plukken heeft een onvergetelijke stempel gedrukt voor de toekomst. Ik vraag me af of de gisting van al die zoete en soms bittere appels ooit op zal houden.

Ten tweede wil ik iedereen werkzaam aan de UVH bedanken voor de prettige sferen binnen en buiten het gebouw. Hierbij in het bijzonder bedank ik Joachim Duyndam, voor de schaamteloosheid waarmee je onze tere zieltjes van het eerste uur hebt overspoeld met de mystieke, allesomvattende en tegelijkertijd ongrijpbare literatuur van Martin Heidegger. Joep Dohmen, voor het pas later groeiende besef dat, om van je leven een kunstwerk te kunnen maken, je eerst naar je pencils, pennen en potloden moet kijken en ze daarna weg kan gooien. Martien Schreurs, Fernando Suarez Müller en Ruud Kaulingfreks, voor de geestelijke vrijheid die jullie bezitten en toelieten bij het schrijven van essays. Willeke Los, voor je oog voor het schriftelijk verleden, maar vooral je humor in het hier en nu. Peter Derkx, voor je vertrouwen in een levensbeschouwing die leert ontrouw te mogen zijn aan andere levensbeschouwingen. Denijs Bru, Jantine Maaskant en Bianca Lugten, voor jullie vermogen mensen te laten groeien door hen eerst aan het huilen te krijgen. Jullie mensenkennis is onuitputtelijk. Alexander Maas, voor het handzaam en praktisch maken van onhandzaam en onpraktisch postmodern gedachtegoed. Ruud Meij, voor de kunst van het oordelen, welks een zorgvuldigheid kent dat zelfs je fijnzinnige gevoel voor kledingdracht overstijgt. En tot slot, nog een keer Ruud Kaulingfreks, voor het leren begrijpen dat de behoefte aan grip op onbegrip, wat meestal uitloopt op teleurstelling, eindigt met de formulering van een goede vraag.

Ten derde wil ik Seats2Meet bedanken voor de heerlijke gratis middaglunches. Cultuurcentrum Parnassos, voor het betaald krijgen voor scriptie-werkzaamheden gedurende de uitvoering van balie-werkzaamheden. Pearle Opticiens en zijn concurrenten, voor de service bij de aanschaf van lenzen. Het schrijven en lezen is stukken aangenamer met goed werkende ogen.

Tot slot bedank ik alle vrienden waarmee ik samen aan het boek UVH 2007-2014 heb mogen werken en erna hopelijk nog vele zal bedenken en beleven.

Samenvatting

Op 15 oktober 2010 brengt de SER een adviesrapport uit, getiteld 'Zzp'ers in beeld'. Met het rapport geeft de SER antwoord op de door het kabinet geformuleerde vraag 'welke gevolgen de opkomst van de zzp'er heeft voor de toekomstige structuur van de arbeidsmarkt en het sociale stelsel'. In het adviesrapport wordt een beeld geschetst van de zzp'er als potentiële werkgever, gesitueerd in een door omzet en groei gedreven arbeidsbestel. Zzp'ers die hiervan afwijken, bijvoorbeeld de hybride zzp'er, blijven onderbelicht. Een vergelijkbare vorm van blindheid spreekt uit het overheidsoptreden enkele jaren later in 2013. Belangenorganisaties als de FNV betichten de overheid dan van opportunistisch gebruik van schijnzelfstandigheid en, naar aanleiding van de onzorgvuldigheid waarmee een grote groep zzp'ers zonder werk zijn komen te staan door het ongeldig verklaren van de aangevraagde VAR-WUO, een gebrek aan visie. De eerdergenoemde adviesvraag aan de SER is hierom niet minder relevant geworden en vraagt opnieuw om aandacht. Literatuuronderzoek naar alternatieve sociaal-wetenschappelijk debatten biedt hiervoor twee opvallende perspectieven. 1. Een verandering in de dominantie van de blijvende verhouding tot een andere persoon, in casu de werkgever, naar een verhouding van de arbeidverrichtende persoon tot zijn eigen arbeid. 2. Een afname van het traditionele door plichtsgevoel gedreven arbeidsethos 'gij zult werken', dat plaatsmaakt voor een decentralisering van arbeid en een toenemende aandacht voor de balans tussen werken en privéleven. Beide perspectieven laten zien dat een arbeidsbestel dat enkel gemotiveerd is door groei en omzet mogelijk onvoldoende aan zal sluiten op de huidige wensen omtrent hoe men in Nederland zijn of haar organisatie van werk vorm wil geven.

Lijst met afkortingen

CPB	Centraal Planbureau
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging
KvK	Kamer van Koophandel
PZO-ZZP	Platform Zelfstandige Ondernemers - Zelfstandig Zonder Personeel
SER	Sociaal-Economisch Raad
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
VAR	Verklaring arbeidsrelatie
VAR-WUO	Verklaring arbeidsrelatie - Winst uit eigen onderneming
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
ZZP	Zelfstandig Zonder Personeel

Inhoudsopgave

Dankwoord	3
Samenvatting	4
Lijst met afkortingen	5
Voorwoord	6
Hoofdstuk 1. Onderzoeksopzet	10
§1. Probleemstelling	10
Vraagstelling en doelstelling	12
Humanistische relevantie	13
§2. Methodologie	14
Transparantie en validiteit	14
Theoretisch-methodologisch kader	15
Begrippenkader methodologie	18
Begrippenkader inhoudsanalyse	19
Hoofdstuk 2. Inhoudsanalyse	22
§1. Context	22
Van het grootbedrijf naar de ondernemer als persoon	23
De vakbond als bemiddelaar	23
De zzp'ers in beeld	24
De zzp'ers in beeld?	25
§2. Eerste analyse: Argumentatie, discursieve strategieën en taalkundige middelen	27
De aanvraag van het SER-adviesrapport	27
Het adviesrapport afkomstig van de SER	32
Tussentijdse conclusies	34
§3. Tweede en derde analyse: Terugkoppeling theoretisch-methodologisch kader	37
Hegemonie	37
Ideologie	37

Empty signifiers en nodal points	38
Myth en social imaginary	38
Tussentijdse conclusies	39
Hoofdstuk 3. Perspectieven	41
§1. Vervolg derde analyse: Uitingen van nuancering en weerstand	41
Het woord aan de belangenorganisaties	42
Schijnzelfstandigheid	42
Sociale zekerheid	43
Aanvullende perspectieven uit het sociaal-wetenschappelijk debat	45
Deelnemen aan de samenleving	45
Ondernemer van je eigen arbeid	46
Tussentijdse conclusies	47
Hoofdstuk 4. Conclusie	49
Nawoord	52
Bronnenlijst	53

Voorwoord

Woorden die een klank nabootsen, heten onomatopeeën, zo leerde ik een aantal jaren geleden van Erik Voncken. Van jongsaf aan koester ik een fascinatie voor woorden, of ze nu klanken nabootsen of niet. Zo ook voor de afwezigheid van woorden. De behoefte aan een dag waarin niet werd gepraat, bleek echter vaak een uiterst lastige onderneming. Zoals een vis op het droge al gauw weer naar water verlangt, bleken woorden telkens weer de beste oplossing om in contact te komen met anderen, om te kunnen genieten van verhalen en gedachten van anderen en om verantwoording af te leggen waarom je speelgoed stal uit de winkel om de hoek. Toen de middelbareschoolperiode aanbrak, veranderde de behoefte aan stilte in een verplichting tot stilte. Hiermee veranderde ook de omgang met woorden. In de pauze kon men onuitputtelijk strooien met verhalen, vragen, antwoorden en bevelen. Zelfs het spelen van een andere taal, de muziek, was dankzij muziekdocent Hans Achterbos mogelijk. Zodra de collegebanken werden betreden voor een belangrijk college of tentamen, moest de knop weer om. Dan was het stil om de woorden zo goed mogelijk uit te kunnen kiezen, in de goede volgorde te zetten en het liefst zonder spelfouten. Deze disciplinerende van de geest lukte soms wel en soms niet.

Op de Universiteit voor Humanistiek leerde ik dat het disciplineren van onze ideeën, normen, waarden en handelingsmogelijkheden niet enkel in het onderwijs plaatsvindt. De alomtegenwoordigheid van organisaties die ieder een eigen taal en logica belichamen, denk naast onderwijsinstellingen aan de zorgsector, de consumptie- en amusementsindustrie, het bankwezen en op grotere schaal steden, gemeenten en provincies is oneindig complex. In deze eindeloze stroom van organiseren is het niet altijd even gemakkelijk de juiste koers te vinden of uit te stippelen. Gedurende het collegeblok 'Betekenisgeving in organisaties', gegeven door Ruud Kaulingfreks, hebben we bovengenoemde spanning op scherp gezet door onszelf de vraag te stellen hoe persoonlijke zoektochten naar een zinvolle invulling van het bestaan, in specifieke gericht op het onderscheid tussen 'vrije' tijd en 'werk'-tijd, zich verhoudt tot de institutionele antwoorden die ons worden aangereikt. Hoe komt het dat wij ons laten verleiden door vacatureleuzen als 'We zijn op zoek naar jou' en 'Ben jij de persoonlijkheid die we nodig hebben?', afkomstig uit onbekende hoeken.

Het anonieme 'we' vanwaaruit de klassieke vacature ons aanspreekt, lijkt een gevoel van geborgenheid te bieden, het gevoel 'nodig' en 'nuttig' te zijn. Tegelijkertijd zijn we niet enkel op zoek naar het antwoord buiten ons, maar hechten we ook aan de vragen in onszelf. Wat vind ik

eigenlijk leuk om te doen? Waar ligt mijn passie? Probeer ik van mijn hobby mijn brood te maken? Of ga ik in de rij staan voor een hersenloze baan? Ga ik de samenleving dienen of jagen op carrièrekansen? Of leven van giften, in naam van de liefde of uit verveling en luiheid?

Tegen het einde van mijn studie kwam ik de spanning tussen persoonlijke zoektochten naar een zinvolle invulling van het bestaan en de institutionele antwoorden die ons worden aangereikt, regelmatig tegen gedurende gesprekken met mijn studiegenoten. 'Wat ga jij doen als je klaar bent?' Het antwoord luidde in de meeste gevallen: 'Ja, dat weet ik nog niet zo goed. Kijken waar ik mijn ei kwijt kan, ik wil wel iets doen wat ik leuk vind. Maar het liefst ga ik wat voor mezelf beginnen natuurlijk.' Hoe dan? 'Nou, als zzp'er bijvoorbeeld. Gewoon zelf je werk creëren.' Als ik doorvroeg naar wat men dan zou willen doen, varieerde dit van inspirerende verhalen over het volgen van een droom of passie tot het geven van een slim antwoord om niet te hoeven zeggen: 'Ik ben werkloos'. Zowel het eerste als het tweede antwoord intrigeerde mij. Het volgen van je passie lijkt een droom voor iedereen. Tegelijkertijd ligt de aantrekkingskracht van een veilig en bedachtzaam uitgestippelde lijn op de loer. De 'zelfstandige zonder poen', waarvan het aantal in Nederland de afgelopen jaren flink is gestegen, laat zich echter niet gemakkelijk verleiden.

Het uitgesproken optimisme van zzp'ers is mijn beginpunt geworden voor onderzoek. Wie zijn al die zzp'ers eigenlijk? Wat doen zij? Wat drijft hen? Hoe kijken zij aan tegen de klassieke 'baan'? Al gauw kwam ik erachter dat de hoeveelheid data over waarom zzp'ers zzp'ers zijn in overvloed aan de oppervlakte drijft. Ik heb hierom besloten mij niet te richten op de doelgroep zelf, maar op de maatschappelijke context, de politiek van het arbeidsbestel; het geschreeuw, de nuance en de stilte. Niet de vissen, maar het aquarium is hierom het thema van mijn onderzoek geworden. Met welk deel van dit aquarium de lezer nader kennis zal maken, daarvoor nodig ik u graag uit een begin te maken op de hierna volgende bladzijden.

Hoofdstuk 1. Onderzoeksopzet

§1. Probleemstelling

Terugblikkend op de regeringsperioden van de afgelopen vijftig jaar valt er tussen de jaren vijftig en negentig een verschuiving waar te nemen binnen de politieke aandacht van het grootbedrijf naar de ondernemer als persoon. Zo sprak Ruud Lubbers begin jaren tachtig nog in relatief zware termen als ‘meer markt, minder overheid’ en zien we eind jaren negentig bij Wim Kok, die opriep tot het ‘versterken van de ondernemerszin met minder regels en administratieve druk en meer ondersteuning en erkenning van persoonlijk initiatief’, een opkomende interesse in de ondernemer als persoon. Pim Fortuyn geeft hier in 2004 een nieuwe wending aan als hij spreekt over de moderne werknemer die steeds meer als 'ondernemer van zijn eigen arbeid' gezien kan worden. Met deze beschrijving geeft Fortuyn eveneens een treffend beeld van hoe heden ten dage een groeiend deel van de bevolking¹ zijn werk wenst te organiseren als zelfstandige zonder personeel, de ‘zzp’er’, dat wil zeggen, werkzaam op basis van een opdracht in plaats van arbeidsovereenkomst en/of contract.

Parallel aan de groei van het aantal zzp’ers in Nederland is er een discussie gaande over de sociaal-economische betekenis van deze groei en de gevolgen hiervan voor de vormgeving van het huidige arbeidsbestel. Dit roept bij politici en beleidsmakers verschillende vragen op. Welke risico’s lopen zzp’ers en hoe kan een balans worden gevonden tussen flexibiliteit en zekerheid? Wat betekent de opkomst van de zzp’er voor de betaalbaarheid en maatschappelijke legitimiteit van het stelsel van sociale zekerheid? Ontstaan er nieuwe vormen van ongelijkheid op de arbeidsmarkt?

Een centraal en gezaghebbend adviesorgaan van de overheid waar onderzoek naar dergelijke vragen de praktijk van alledag uitmaakt, is de Sociaal-Economisch Raad (SER). De vraag naar het gewenste beleid ten aanzien van de groeiende groep zzp’ers is ook de SER niet ontgaan. In 2010 verschijnt het omvangrijke rapport ‘Zzp’ers in beeld’. In dit rapport geeft de SER antwoord op de vraag of het huidige stelsel van arbeidsverhoudingen, fiscaliteit en sociale zekerheid voldoende is toegesneden op de toenemende diversiteit aan arbeidsrelaties en al dan niet herziening behoeft met het oog op het waarborgen van de toekomstbestendigheid ervan. De nadruk wordt gelegd op vragen naar de bijdrage van zelfstandigen aan de economische dynamiek van Nederland; of het nodig en

---

¹ Tussen 2002 en 2011 nam in de beroepsbevolking tot 65 jaar het aantal zelfstandigen toe van 867.000 naar bijna 1,1 miljoen personen. Het aantal zelfstandigen zonder personeel liep op van 84.000 in 2002 naar 124.000 in 2010. Het aantal werknemers daalde in dezelfde periode van ruim 1,4 miljoen naar ruim 1,2 miljoen (CPB, 2012).

wenselijk is zelfstandigen meer te betrekken bij het stelsel van arbeidsverhoudingen; in hoeverre zelfstandigen uiteindelijk doorgroeien naar werkgeverschap; wat de bijdrage is aan de werkgelegenheid; en hoe deze doorgroei van zelfstandig ondernemerschap naar werkgeverschap kan worden bevorderd. Het SER-advies luidde dat er geen aanleiding is voor een fundamentele herziening van het stelsel van arbeidsverhoudingen.

Hoewel de SER met de titel van het rapport, 'Zzp'ers in beeld', suggereert voldoende zicht te hebben gehad op het verschijnsel 'zelfstandig zonder personeel', spreekt uit de kwantitatieve op groei en winst gerichte focus voor het uitdrukken van de betekenis van de groei van het zzp'erschap evengoed wat niet wordt geweten. We zien dit bijvoorbeeld in de manier waarop onderscheid wordt gemaakt tussen de 'gazellen', de zelfstandigen zonder personeel met groeiambitie, 'hybride' zzp'erschap, en het ongedefinieerde zzp'erschap wat hiertussen valt. Hybride vormen van zzp'erschap kenmerken zich als zelfstandigen die hun betrekking als zelfstandige combineren met andere werkinkomsten, bijvoorbeeld loondienst of andere dienstbetrekkingen. Zij verschillen met 'gazellen' in hun motivatie voor het ondernemerschap die niet primair gevonden wordt in winst- en doorgroeimogelijkheden, maar in het streven naar zelfontplooiing en authenticiteit (Dekker, 2012). Volgens het SER-rapport bestaat 45% van het totaal aan zzp'ers in Nederland uit hybride vormen van zzp'erschap. Het op waarde schatten van de betekenis van dit type zzp'erschap beperkt zich vervolgens tot de vraag wat zij gemiddeld aan inkomsten hebben naast het werk als zzp'er, bijvoorbeeld via loondienst of pensioen. Niet gesteld worden vragen over hoe het zou kunnen komen dat een aanzienlijk deel van de werkenden voor deze arbeidsorganisatie kiest en in hoeverre huidige wet- en regelgeving hieraan mogelijkheden biedt en grenzen stelt.

De enkel op winst en groei gerichte focus brengt het risico met zich mee dat in de advisering onvoldoende rekenschap wordt gegeven van factoren die de mogelijke betekenis van de groei van het zzp'erschap in Nederland juist niet in markttechnische termen laten vatten. De mogelijke rol van sociale en culturele factoren als een toenemende individualiseringstendens en de opkomst van een post-materialistisch/industriële georiënteerd wereldbeeld ter verklaring van de behoefte aan zelfontplooiing, inspraak en individuele vrijheden boven materiële zekerheden als een vast inkomen en het maken van omzet, lijken in het onderzoeksrapport van de SER van ondergeschikt belang. Dit is echter hierdoor niet minder relevant voor aanvullend onderzoek. Sterker nog, het werpt de vraag op welke alternatieve scenario's denkbaar zijn voor de vormgeving van het arbeidsbestel waarin waarden als zelfontplooiing, inspraak en individuele vrijheden niet enkel een vertaalslag krijgen vanuit het dominante op eindeloze groei en omzet gerichte discours, ten gunste van de 'gazellen',

maar voor de organisatie van werk in het algemeen, in al haar verschijningsvormen binnen de context van een persoonlijke en eindige levensloop.

Vraagstelling en doelstelling

Hoewel het adviesrapport, afkomstig van de SER, stelt dat een fundamentele herziening van het arbeidsbestel onnodig is gebleken, is met de adviesaanvraag an sich geen onbelangrijke stap gezet. Deze duidt op besef van veranderingen binnen de arbeidsmarktpolitiek. Hierbij kan mijns inziens echter niet voorbij worden gegaan aan de ontologische, epistemologische en methodologische vooronderstellingen die leidend zijn geweest voor de legitimering van het adviesrapport en de hieruit voortkomende huidige en toekomstige beleidsinterventies. Ik doel hier op vooronderstellingen omtrent de vraag wat een zzp'er wordt geacht te zijn en hierbij horende opvattingen omtrent de werkelijkheid die bepalend zijn voor hoe een zzp'er op waarde wordt geschat (ontologische betekenisgeving), en de methodologische en epistemologische grenzen die worden gesteld aan in hoeverre de zzp'er gekend kan worden.

In deze scriptie zal ik mij ten eerste richten op de vraag hoe de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid omtrent de groei van het zzp'erschap in Nederland gestalte krijgt en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen hierin een rol spelen. Door onderzoek te doen naar deze vraag, hoop ik aanknopingspunten te vinden voor alternatieve perspectieven op de mogelijke betekenis van de groei van het zzp'erschap in Nederland die het aanbod van verschillende bestaande en toekomstige beleidsscenario's kunnen verrijken en/of aanvullen. Er is dus sprake van een theoretische onderzoeksvraag met een praktische doelstelling.

Vraagstelling

Hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp'erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol?

Doelstelling

Aanknopingspunten vinden voor alternatieve perspectieven op de mogelijke betekenis van de groei van het zzp'erschap in Nederland om hiermee het aanbod van verschillende bestaande en toekomstige beleidsscenario's te kunnen verrijken en/of aanvullen.

Humanistische relevantie

Vanuit een bredere context bezien valt het onderzoek te plaatsen binnen een toenemende vraag naar inzicht in de sociaal-economische betekenis van de groei van de zzp'er in Nederland en veranderingen in de traditionele organisatie van werk in het algemeen. Denk bij dat laatste aan interventies omtrent het bijeenhouden van personeel in controleerbare ruimten, het inroosteren van tijd en werk, het contractueel regelen van (loon)diensten. Hiervoor in de plaats ontstaan flexibelere richtlijnen ten gunste van de autonomie en verantwoordelijkheid van de werknemer/zelfstandige en werkgever/opdrachtgever. Dit heeft aanleiding gevormd voor de SER onderzoek te doen naar de vraag of het huidige arbeidsstelsel voldoende is toegesneden op een toenemende variëteit aan arbeidsrelaties. Op deze vraag zijn verschillende antwoorden mogelijk. Er kan worden gepleit voor behoud van het huidige stelsel, verandering daar waar mogelijk is, of een geheel nieuwe visie. Dominant lijkt het antwoord waarin gepleit wordt voor behoud van het huidige op winst en groei gerichte beleid.

Een arbeidsbestel dat enkel gemotiveerd lijkt door groei en winstmaximalisatie, ten koste van een bredere consensus over waarom en hoe de organisatie van werk op verschillende zinvolle manieren vorm kan worden gegeven, acht ik vanuit humanistisch oogpunt een relevante casus voor onderzoek. Het impliciet laten van dergelijke ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen achter dit dominante antwoord kan leiden tot passiviteit en onverschilligheid ten aanzien van overheidsoptreden dat niet direct aan de oppervlakte zichtbaar is en tegelijkertijd wel van invloed is op de grenzen en mogelijkheden van hoe men de organisatie van werk op een zinvolle manier vorm te willen geven. Ik doel hier op de macht van discursieve praktijken als het aanvragen en uitbrengen van een dergelijk onderzoeksrapport als 'Zzp'ers in beeld' (2010), waarmee niet enkel een document wordt geproduceerd, maar een potentiële sociale realiteit die aan deze organisatie van arbeid mogelijkheden biedt en grenzen stelt. Het arbeidsbestel is zo gezegd bij uitstek een maatschappelijk fenomeen waar vragen over zinvol leven (zingeving) en rechtvaardig samenleven (humanisering) samenkomen. De humanistiek, die zich ten doel stelt een bijdrage te leveren aan inzicht in de complexe wisselwerking tussen zingeving en humanisering, kan hiervoor handvatten bieden. Door haar bondgenootschap met verschillende interdisciplinaire sociale wetenschapstradities, waaronder de kritische theorie, kent zij een diversiteit aan methodieken waarmee het antwoord van de SER kritisch onderzocht kan worden en, geïnspireerd door de humanistische traditie, opnieuw kan worden bekeken vanuit andere perspectieven.

§2. Methodologie

Om te onderzoeken hoe de SER zijn advies omtrent de betekenis van het zzp'erschap binnen het sociaal-economisch verkeer in Nederland legitimeert, zal ik een discours-analyse toepassen. De analyse zal zich richten op de onderzoek- en advies-aanvragen aan de SER, het onderzoek- en adviesrapport dat hieruit voort is gekomen, de manier waarop het rapport ontvangen is en enkele overige tekstuele bronnen afkomstig van politici. Ik richt mij hierbij op documenten, rapportages en artikelen van de afgelopen vijf jaar. Ik heb voor deze periode gekozen omdat tussen 2009 en 2014 het merendeel van de rapportages van onderzoek naar de sociaal-economische betekenis van de zzp'er in Nederland plaats heeft gevonden.

In het onderzoek zal ik specifiek kijken naar de dominante opvattingen, vooronderstellingen en belangen die met behulp van een discours gelegitimeerd, ondermijnd en/of in stand worden gehouden. De nadruk ligt hierbij enerzijds op het analyseren van al dan niet verborgen structurele relaties die gelegd worden binnen een discours die wijzen op dominantie, ideologie, macht en hegemonie, uitgedrukt in taal en anderzijds op het systematisch onderzoeken waarom aan sommige betekenissen een positieve of negatieve waarde wordt toegekend. Concreet betekent dit het op zoek gaan naar tegenstrijdigheden en inconsistenties, het gebruik van metaforen en andere discursieve strategieën (zie theoretisch-methodologisch kader, fase 2).

Transparantie en validiteit

Ik besef dat de selectie van rapporten slechts een fractie is van het geheel aan communicatie dat de beleidsvoering omtrent de rol van het zzp'erschap in Nederland gestalte geeft. Met de focus op de documenten, rapporten en publicaties aan en afkomstig van de SER beoog ik dan ook niet het 'geheel' aan taalhandelingen te vatten, noch een versnipperd beeld te geven van chaotisch incidentele interventies en betekenissen. Door kritisch te kijken naar dominante opvattingen en vooronderstellingen, de verschillende belangen die een rol spelen, hoop ik te kunnen achterhalen hoe deze opvattingen en belangen met behulp van een bepaald discours gelegitimeerd, ondermijnd en/of in stand worden gehouden met als doel ruimte te bieden voor mogelijke alternatieve zienswijzen. Binnen deze normatieve oriëntatie zal ik mij laten inspireren door de humanistiek, de multi- en interdisciplinaire menswetenschap die zich richt op vragen over levensbeschouwing, zingeving en de inrichting van een humane samenleving.

Theoretisch-methodologisch kader

In dit onderzoek zal gezocht worden naar een antwoord op de vraag hoe de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp'erschap in Nederland gestalte krijgt en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol spelen. De documenten die hiervoor aan bod komen zullen vanuit haar meervoudige en dialectische verbondenheid met andere sociaal-maatschappelijke elementen geanalyseerd worden. Onder 'sociaal-maatschappelijke elementen' versta ik drie niveaus. Het eerste niveau omvat het verschil in machtsposities; de overheid is bijvoorbeeld de enige actor in de samenleving die het recht heeft om formele instituties, zoals ontslagbescherming, sociale zekerheid en scholing te creëren. Het tweede niveau omvat de rol van maatschappelijke en institutionele verbondenheid; de totstandkoming van overheidsinterventies omtrent de organisatie van het arbeidsbestel kan niet los worden gezien van andere politieke actoren, denk aan vakbonden, onderzoeksbureaus en de pers. Het derde niveau omvat normen en waarden. Normen en waarden kunnen sturend zijn in hoe er wordt nagedacht over de gewenste beleidsvoering voor de rol van de zzp'er binnen het sociaal-economisch verkeer.

Om de dialectische verbondenheid tussen de documenten en bovengenoemde sociaal-maatschappelijke elementen te kunnen onderzoeken zal ik gebruik maken van twee theoretische modellen binnen de Kritische Discours Analyse; de dialectisch-relatieve benadering, in specifieke het gedachtegoed van Norman Fairclough, emeritus hoogleraar Linguïstiek aan de Universiteit van Lanchester, en de discours-historische benadering.

De keuze voor het gedachtegoed van Norman Fairclough is gemaakt vanwege zijn focus op de dialectische aard van taal en haar verhouding tot sociaal-maatschappelijk handelen. Volgens Fairclough is er sprake van een dialectische verhouding in de zin dat het discours deels bepaald wordt door bestaande structuren, maar daar zelf ook invloed op uitoefent, ofwel door een situatie of structuur in stand te houden, ofwel door deze aan te vechten of te veranderen (Fairclough & Wodak, 1997). Hierin onderscheidt Fairclough drie abstractieniveaus: maatschappelijke structuren, maatschappelijke praktijken en maatschappelijke gebeurtenissen. De eerste en meest abstracte categorie, de maatschappelijke structuren, betreft zaken als de macro-economische structuur van een samenleving, sociale klasse, verdeling van machtsstructuren en taal. De middencategorie, de maatschappelijke praktijken, betreft het gebied van de discursieve orden. Dit behelst het taalgebruik van alledag binnen een organisatie, een beroepenveld of een institutie. Discursieve orden zorgen ervoor dat een structuur vorm krijgt, een eigen taal, identiteit of handeling of dat er juist verzet

tegen ontstaat. De laatste en meest concrete categorie, de maatschappelijke gebeurtenissen, betreft het niveau waarop het discours concreet vorm krijgt in de praktijk van alledag. Te denken valt aan teksten, pleidooien, betogen, discussies, briefwisselingen, vergaderingen etc. (Fairclough, 2003).

De discours-historische benadering zal ik gebruiken om de afwezigheid van historisch begrip voor bovengenoemde maatschappelijke elementen bij de dialectisch-relatieve benadering te ondervangen. Daarnaast biedt de benadering een overzichtelijk model voor de analysestrategie. Dit model omvat drie fasen; een inhoudsanalyse, de analyse van discursieve strategieën en de analyse van taalkundige middelen. Centraal tijdens de analysefasen staat een abductieve werkwijze. Dat wil zeggen dat op cyclische wijze de koppeling tussen theorie, analyse en kennis van de context gemaakt zal worden.

De fasen zien er als volgt uit:

Fase 1: Inhoudsanalyse

In deze fase zal ik de belangrijkste thema's in kaart brengen, gericht op de historisch-economische en maatschappelijke context en het probleem dat zich hierin voordoet.

Fase 2: De analyse van de argumentatieve en discursieve strategieën

In deze fase zal ik de macro-strategieën onderscheiden van de micro-strategieën. Macro-strategieën dienen ter constructie, transformatie, behoud of ontmanteling van het dominante discours. Micro-strategieën dienen ter ondersteuning van de verwezenlijking van de macro-strategieën.

De volgende micro-strategieën zijn van elkaar te onderscheiden:

- assimilatie: het verkleinen van verschillen
- dissimilatie: het vergroten van verschillen
- normalisatie: deconstructie van maatschappelijke identiteit door deze te voorzien van een term
- predicatie: de attributie of toekenning van waarden
- argumentatie: het rechtvaardigen van het eigen gelijk of het ongelijk van alternatieve discoursen
- perspectivering: de positionering van de schrijver
- intensivering of afzwakking: het aanscherpen of afzwakken van het eigen discours.

Daarnaast zal ik de data aan verschillende vragen onderwerpen:

- hoe worden personen, objecten, processen en handelingen benoemd?

- welke taalkundige middelen worden hierbij ingezet?
- welke kenmerken, kwaliteiten en trekken worden toegekend aan sociale actoren, objecten, verschijnselen, gebeurtenissen en processen?
- welke argumenten of vormen van argumentatie worden toegepast en hoe zijn deze met elkaar verbonden?
- vanuit welk perspectief worden deze argumenten, nominaties en toekenningen geformuleerd?
- zijn alle taaluitingen expliciet of impliciet en worden ze geïntensiveerd of afgezwakt?

Fase 3: De analyse van taalkundige middelen

In deze fase zal ik aandacht besteden aan de micro-strategieën. Hierbij zal de focus komen te liggen op het concrete woordgebruik.

De volgende stappen* zal ik hiervoor aanhouden:

- het in kaart brengen van bestaande theorie en onderzoek met betrekking tot het onderwerp
- de systematische verzameling van data en informatie met betrekking tot de context
- de selectie en voorbereiding van de data voor de analyse
- de specificering van de onderzoeksvragen en formulering van aannamen
- de formulering van een kritische interpretatie op grond van de onderzoeksuitkomsten.

(Bron: Reisigl & Wodak, 2001)

* Gezien de gestelde omvang voor dit onderzoek en de beperking van mijn deskundigheid is de stap 'het bepalen van toepasbaarheid van de resultaten' achterwege gelaten.

Tot slot spelen er bij de analyse een aantal theoretische concepten een centrale rol die tot dusver onbelicht zijn gebleven en om nadere toelichting vragen. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen concepten die betrekking hebben op de methodologie en concepten die betrekking hebben op begrippen die aan bod komen in de inhoudsanalyse.

Begrippenkader methodologie

Intertekstualiteit: de analyse van de aanwezigheid van delen van teksten binnen andere teksten. Leidend is het uitgangspunt dat elke tekst of type tekst beïnvloed wordt door een stelsel van andere teksten en standpunten die potentieel relevant zijn voor de betreffende tekst en er potentieel in opgenomen kunnen zijn. Fairclough wijst in dit verband op de (re)framing van de standpunten van anderen in dezelfde tekst. Dit begrip relateert hij aan hegemonie, een fenomeen dat hij ziet als een ‘instabiel gewicht’. Er is namelijk steeds sprake van het al dan niet bewust smeden van verbonden of coalities als onderdeel van een doorlopende strijd om de macht of acceptatie en erkenning. Juist in dit proces worden teksten overgenomen en geherformuleerd (Montessori, N. M. et al. 2012).

Micro- en macro-strategieën: Onder ‘strategie’ verstaan Reisigl en Wodak een ‘min of meer uitgewerkt plan (inclusief discursieve praktijken) om een politiek, psychologisch of taalkundig doel te bereiken’ (Reisigl & Wodak, 2001). Het onderscheiden van dergelijke strategieën kan zinvol zijn voor het verkrijgen van een beter inzicht in hoe overheidshandelen dat niet direct aan de oppervlakte zichtbaar is, van invloed is op de grenzen en mogelijkheden van hoe men de organisatie van werk op een zinvolle manier vorm te willen geven.

Topos of toop: (mv: topoi; Oud-Grieks: τόπος, plaats). Een term afkomstig uit de logica, argumentatieleer en klassieke filosofie, die verwijst naar de (gemeen)plaats waar een argument vandaan kan worden gehaald (Van Eemeren & Grootendorst, 1986). In het boek *Topica* definieert Aristoteles een topos (toop) als ‘een predicaat dat aan alle onderwerpen gemeen is’ (Aristoteles, 350 v. Chr.). Een moderne vertaling van een topos is een ‘stijlfiguur’, te denken valt aan de topos ‘urgentie’. ‘Urgentie’ vormt zodoende de plaats waar een argument zijn legitimatie aan ontleent.

Tropen: Tropen geven een (verkapte) wending aan een betekenis en zorgen voor de overdracht van deze betekenis van het ene semantische veld naar het andere. Volgens Reisigl spelen (retorische) tropen vrijwel altijd een rol in het politieke discours en moeten ze daarom geanalyseerd worden

(Montessori, et al., 2012). Te denken valt aan de metafoor², hyperbool³, een metonymie⁴ of neologisme⁵.

Begrippenkader inhoudsanalyse

De hieropvolgende begrippen zullen gedurende de inhoudsanalyse binnen haar eigen context begrepen en onderzocht worden. De betekenissen dienen dan ook als verkennend palet en niet als definitief kader.

Arbeidsbestel: Het arbeidsbestel omhelst de arbeidsmarkt, arbeidsverhoudingen, arbeidsorganisaties en onbetaalde vormen van arbeid (Van Hoof, 2007).

Arbeidsmarkt: De arbeidsmarkt is het geheel aan afhankelijkheidsverhoudingen tussen grote aantallen mensen in hun hoedanigheid van vragers en aanbieders van (betaalde) arbeid. Arbeidsmarkten ontstonden met de ontwikkeling van het kapitalisme, toen aan de ene kant een ondernemersklasse - vragers van arbeid - opkwam, en aan de andere kant een klasse van bezitloze, formeel vrije arbeiders (Wilterdink & Heerikhuizen et al., 2003).

Arbeidsverhoudingen: Arbeidsverhoudingen zijn de betrekkingen tussen mensen in arbeidsorganisaties (bedrijven en dienstverlenende instellingen) en de gevolgen daarvan voor de kwaliteit van arbeid; de positie van verschillende categorieën mensen op de arbeidsmarkt en de verhoudingen tussen georganiseerde belangengroepen op het gebied van de arbeidsvoorwaarden, zoals vakbonden en werkgeversorganisaties (Wilterdink & Heerikhuizen et al., 2003)

---

² Metaforen zijn denkbeeldige gelijkenissen, ofwel vergelijkingen zonder 'als'. Door het gebruik van een metafoor wordt een extra betekenislaag impliciet aangebracht (Montessori, et al., 2012).

³ Een hyperbool is een overdrijving, gedaan voor het retorische effect (Richardson, 2007).

⁴ Metonymie (of betekenisverschuiving) is een troep waarin een woord, zin of object vervangen wordt door een ander woord, zin, object van een semantisch gerelateerd veld of referentie. Een metonymie verschilt van een metafoor omdat het werkt met meer directe vormen van associatie (Montessori, et al., 2012).

⁵ Een neologisme is een (recent) gecreëerd woord, of een bestaand woord of een zin die een nieuwe betekenis gekregen heeft. Voorbeeld: 'zelfstandige professional', als alternatief voor 'zelfstandig zonder personeel' (Montessori, et al., 2012).

Arbeid: Arbeid is een betaalde activiteit die wordt verricht voor rekening van een derde (Gorz, 1987). Een voorbeeld van een definitie waarin minder strikt het onderscheid tussen ‘betaald’ en ‘onbetaald’ wordt gemaakt is te vinden bij socioloog Albert Mok. Arbeid is volgens Mok (1994) het verrichten van bezigheden die nut hebben voor diegene die de arbeid verricht, voor zijn of haar naaste omgeving en/of voor de maatschappij als geheel.

Ondernemer: Een ondernemer is iemand die een bedrijf voor eigen rekening uitoefent (Van Dale Groot woordenboek, 2005). De belastingdienst hanteert de volgende beschrijving: ‘Als uw activiteiten zich afspelen in het economisch verkeer en als u winst kunt verwachten, is er sprake van een bron van inkomen en bent u mogelijk ondernemer voor de inkomstenbelasting. Als uw activiteiten zich afspelen binnen de hobby- of familiesfeer, bent u geen ondernemer voor de inkomstenbelasting’ (www.belastingdienst.nl, 2014).

Zzp’er: De afkorting ‘zzp’er’ staat voor ‘zelfstandig zonder personeel’. Een zzp’er is niet werkzaam op basis van ‘arbeidsovereenkomst’, maar op basis van een ‘opdracht’ (Dekker, 2013). Volgens de belastingdienst is een zzp’er ‘een ondernemer die geen personeel in dienst heeft’, waarbij voor de vaststelling of er sprake is van een ondernemer de volgende criteria gelden (www.belastingdienst.nl, 2014):

- zelfstandigheid bij de inrichting van de eigen werkzaamheden en de uitvoering daarvan;
- het voor eigen rekening en risico verrichten van de werkzaamheden;
- het gericht zijn op en het perspectief hebben op het maken van winst;
- bekendmaking van het ondernemerschap;
- het streven naar meerdere opdrachtgevers.

Hybride zzp’er: Een hybride zzp’er combineert ondernemerschap met loondienst en streeft hierbij over het algemeen niet naar winst en groei (Dekker, 2012).

Freelancer: Een freelancer is iemand die werkt als zelfstandige voor verschillende opdrachtgevers zonder dienstverband (Van Dale Groot woordenboek, 2005). De Kamer van Koophandel hanteert dezelfde definitie, maar dan zonder de criteria ‘zonder dienstverband’ en stelt de term synoniem aan ‘zelfstandig zonder personeel’ (www.kvk.nl, 2014).

Werknemer en werkgever: Een werknemer is de contractuele wederpartij van de werkgever bij de arbeidsovereenkomst. De arbeidsovereenkomst is hierbij een overeenkomst waarbij de ene partij, de werknemer, zich verbindt in dienst van de andere partij, de werkgever, tegen loon gedurende zekere tijd arbeid te verrichten (artikel 610, lid 1 van Burgerlijk Wetboek Boek 7).

Flexibilisering: flexibilisering behelst de overgang van omvangrijke, hiërarchisch en bureaucratisch gestructureerde bedrijfseenheden met een strikte scheiding tussen planning, controle en uitvoering en een vaste, nauwkeurig uitgewerkte arbeidsdeling naar kleinere, relatief autonoom opererende eenheden - die al dan niet deel uitmaken van een grote onderneming - met een flexibele taakstelling en organisatiestructuur en een deels vlottend personeelsbestand (Wilterdink & Heerikhuizen et al., 2003).

Hoofdstuk 2. Inhoudsanalyse

Een mooie herinnering

Iets waarvan je houdt

Neem je overal mee naar toe

Zelfs een step

Zelfs een web

Ja, zelfs een veel te lange schep

Zelfs een leugen

Neem je mee in je geheugen

Herman van Veen, 1979

§1. Context

In de eerste analysefase zal ik de onderzoeksvraag, ‘hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp’erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol?’, van inleidende context voorzien. Eerst zal ik aandacht besteden aan de historisch-economische context. De ontwikkeling van twee maatschappelijke structuren staat hierbij centraal; de verschuiving binnen de politieke aandacht van het grootbedrijf naar de ondernemer als persoon en de manier waarop een toenemende invloed van belangenorganisaties op het maatschappelijk debat bij deze verschuiving een sturende rol heeft gespeeld. De beschrijving van hierboven genoemde maatschappelijke structuren vormt de aanloop voor de introductie van de actuele politieke en sociaal-maatschappelijke context, toegespitst op de aanvraag en totstandkoming van het eerdergenoemde adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’ en de reactie hierop van de Tweede Kamer. Daarna zullen enkele vraagtekens geplaatst worden, gericht op de eerste opvallende vooronderstellingen die gehanteerd worden in het rapport.

Van het grootbedrijf naar de ondernemer als persoon

Gedurende de jaren vijftig, zestig en zeventig stonden met name de grote industrieën en bedrijven in het middelpunt van de politieke aandacht. Hier kwam verandering in naarmate bedrijven, met hulp van de overheid, schaalvergrotingen begonnen door te voeren. Ter illustratie werd in 1977, mede dankzij de deconfessionalisering en ontzuiling van toentertijd, het Nederlands Katholieke Ondernemers Verbond (NKOV) samengevoegd met het Koninklijk Verbond van Ondernemers (KVO), onder de naam het Koninklijk Nederlands Ondernemersbond (KNOV) (Gerwen, 2008; Goey et al., 2009).

Begin jaren tachtig, als het eerste kabinet van Ruud Lubbers van start gaat, komt het midden- en kleinbedrijf in het middelpunt van de aandacht te staan. De verschuiving in belangstelling van het grootbedrijf naar het midden- en kleinbedrijf hield verband met de grote werkloosheid aan het begin van de jaren tachtig. De oplossing van dit probleem moest vooral komen van nieuwe ondernemers die werkgelegenheid zouden scheppen. Centraal hierbij stond het streven naar meer markt en minder overheid. Na 1994, gedurende de regeringsperiode onder leiding van Wim Kok, zien we een zelfde nadruk op het belang van startende ondernemers. Een van de doelstellingen luidt het versterken van de ondernemerszin. Het streven is om meer Nederlanders te laten kiezen voor het beroep van ondernemer. Men vestigt opnieuw zijn hoop op het midden- en kleinbedrijf, maar nu met minder regel- en administratieve druk en meer ondersteuning en erkenning van persoonlijk initiatief (Gerwen, 2008)⁶.

De vakbond als bemiddelaar

Vakbonden gaan akkoord met een sterk gereguleerd arbeidsvoorwaardenbeleid, in ruil voor een evenredige positie in de centrale overleg- en adviesorganen en de belofte van de werkgevers om mee te werken aan de opbouw van de sociale zekerheid (Van Hoof, 2007). Naarmate de groep zelfstandigen, waaronder de zelfstandigen zonder personeel, een flinke groei doormaakt, wordt in 1999 FNV Zelfstandigen opgericht, een suborganisatie van Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV). Zelfstandigen zien in dat zien in dat, door zich evenals werknemers en werkgevers te organiseren via een vakvereniging of brancheorganisatie, het mogelijk wordt goedkopere collectieve verzekeringen te bedingen en gedeelde belangen die botsen met door de overheid

---

⁶ Het afzwakken van de vestigingseisen voor nieuwe ondernemers, zoals die sinds 1937 bestonden in de Vestigingswet Kleinbedrijf, is hier een voorbeeld van. Deze wetswijziging heeft als gevolg dat startende migranten en vrouwen, die vaak niet aan de vestigingseisen voldeden, gemakkelijker voor zich zelf kunnen beginnen (Gerwen, 2008).

gestelde wetgeving van een beter draagvlak kan worden voorzien⁷. Een tweede stap binnen de groeiende vertegenwoordiging en organisatiegraad voor zelfstandigen wordt begin 2010 gezet als Esther Raats-Coster, voorzitter van PZO-ZZP (Platform Zelfstandige Ondernemers-Zelfstandig Zonder Personeel), voor twee jaar een vaste stoel krijgt in de SER. De zelfstandige (zonder personeel) heeft zijn stem hiermee letterlijk van een spreekstoel voorzien en van de mogelijkheid tot inspraak op de vormgeving van het arbeidsbestel.

Het geheel overziende lijkt er gedurende het einde van de 20e eeuw sprake te zijn van een verschuiving binnen de politieke aandacht van het door loondienst gedreven grootbedrijf naar de ondernemer als persoon en ondersteuning en erkenning van het persoonlijk initiatief. Dit betekent niet dat aandacht voor het individu daarvoor ontbrak. Te denken valt aan hervormingen als de totstandkoming van de eerste collectieve arbeidsovereenkomst (cao) in 1914, de arbeidswet voor een 8-urige werkdag, een 45-urige werkweek in 1919 en de wet op het minimumloon in 1969. Het innemen van een spreekstoel voor de vertegenwoordiging van een groeiende groep zzp'ers begin 2010 lijkt aan deze hervormingsagenda een nieuw hoofdstuk toe te voegen. Of er ook sprake is van een emancipatoire agenda, dat is nog de vraag.

De zzp'ers in beeld

Zoals gesteld in de inleiding is de vraag naar het gewenste beleid ten aanzien van de groeiende groep zzp'ers ook de SER niet ontgaan. Eind 2009 vormt dit aanleiding voor het kabinet een adviesaanvraag aan de SER te overwegen over de gevolgen van de toename van het aantal zelfstandigen voor de structuur van de arbeidsmarkt en de Nederlandse economie. Er wordt door het kabinet een brief opgesteld met een adviesaanvraag aan de SER, ondertekend door J.P.H. Donner, toenmalig minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Dezelfde adviesaanvraag komt later in handen van SER-voorzitter A.H.G. Rinnooy Kann.

In de brief vraagt Donner aan de SER advies over de mogelijke gevolgen van de toename van het aantal zelfstandigen zonder personeel voor de sociaal-economische dynamiek van het Nederlands arbeidsbestel. Aanleiding voor deze vraag vormt de door het kabinet gemaakte constatering van een verdere vertroebeling van het door het huidige stelsel gehanteerde onderscheid tussen 'werknemerschap' en '(zelfstandig) ondernemerschap'⁸. Inachtnemend dat veel zzp'ers in

---

⁷ De op 1 oktober 2013 officieel overhandigde petitie tegen de afschaffing van de zelfstandigenaftrek, getekend door 66.000 zzp'ers, is hier een recent voorbeeld van.

beginsel vergelijkbaar werk verrichten en vergelijkbare risico's lopen als werknemers terwijl hun sociale zekerheidspositie aanzienlijk verschilt, zou het voor kunnen komen dat zowel werkgevers als werknemers/zelfstandigen strategische keuzes maken over de te prefereren arbeidsrelatie. Dit zou op termijn mogelijk de solidariteit van het sociale zekerheidsstelsel voor werknemers ondermijnen en het draagvlak voor de bestaande ondernemersfaciliteiten verminderen. Het vervagen van het onderscheid roept de vraag op of de bestaande scheiding tussen enerzijds werknemers die onder vele solidaire regelingen vallen en anderzijds een steeds diverser wordende groep ondernemers die dat niet doen, maar wel andere faciliteiten kennen, aan herziening toe is om de toekomstbestendigheid van het stelsel te waarborgen (Donner, 2009).

De vraag van Donner wordt een jaar later beantwoord in het omvangrijke rapport 'Zzp'ers in beeld', uitgegeven door de SER op 15 oktober 2010. De SER concludeert dat zzp'ers een belangrijke bijdrage leveren aan de economie, de opkomst van de zzp'er niet als een duidelijke omwenteling op de arbeidsmarkt moet worden gezien, een fundamentele heroverweging van de uitgangspunten van het stelsel niet aan de orde is en het daarom niet nodig is in te gaan op de in de adviesaanvraag geschetste mogelijke consequenties voor het stelsel. Vijf maanden later, op 4 maart 2011, nadat het rapport door het kabinet besproken is, stuurt H.G.J. Kamp (SZW) een brief met de uitkomst van de kabinetsreactie naar de voorzitter van de Tweede Kamer: het kabinet onderschrijft de conclusie van de SER.

De zzp'ers in beeld?

Of de opstellers van het rapport daadwerkelijk voldoende zicht hebben gehad op het verschijnsel 'zelfstandig zonder personeel', kan op een aantal punten in twijfel worden getrokken. Ten eerste met betrekking tot de stelling dat de behoefte van zzp'ers aan sociale zekerheid verschilt van 'reguliere' werknemers. Omdat zzp'ers niet in dienstbetrekking werkzaam zijn, vallen zij buiten de werknemersverzekeringen⁹. Wel hebben zij, net als andere burgers, recht op volksverzekeringen zoals de AOW (Algemene Ouderdomswet). De vraag blijft echter welke positie zzp'ers in moeten nemen in het sociale stelsel als het gaat om ouderdom, ziekte, en/of (tijdelijke) arbeidsongeschiktheid. Volgens Dekker (2013) staan zzp'ers inderdaad niet altijd positief tegenover sociale regelingen. Dit blijkt echter voornamelijk te gelden voor regelingen omtrent werkloosheidsrisico's, de risico's van het (ondernemers)vak, waarvoor zzp'ers zelf moet opdraaien.

---

⁹ Er was ooit een aparte verzekering voor zelfstandigen (de WAZ). Deze is in 2004 afgeschaft.

Daarentegen staan zzp'ers minder afwijzend tegenover sociale regelingen voor zaken die minder goed te beïnvloeden zijn, zoals ouderdom en arbeidsongeschiktheid.

Een tweede punt van twijfel is te vinden in de definitiehantering van de zzp'er door de SER. Voor het rapport heeft de SER gekozen de zzp'er van een definitie te voorzien zoals gehanteerd wordt door de Belastingdienst. Omdat er geen algehele overeenstemming bestaat over de te hanteren definitie, zijn er tevens verschillende cijfers in omloop over de omvang en de samenstelling van de groep zzp'ers (Bosch & Van Vuuren, 2010). Het wordt hierdoor mogelijk strategische keuzes te maken in wat wel en niet onder de gehanteerde definities valt. Een voorbeeld hiervan is de eerdergenoemde geringe aandacht in het SER-rapport voor het ontstaan van de 'hybride zzp'er'.

Een derde punt van twijfel betreft het verwijt richting werkgevers en werknemers/zelfstandigen van het maken van 'strategische keuzes over de te prefereren arbeidsrelatie' (Donner, 2009, p. 2). Onderzoek naar de aard en omvang van schijnzelfstandigheid (Zandvliet et al., 2013) wijst uit dat het maken van strategische keuzes over de te prefereren arbeidsrelatie in de meeste gevallen tot stand komt op initiatief van de opdrachtgever (veelal voormalig werkgever). Het zelfde onderzoek stelt dat de meeste zzp'ers uit vrije wil zelfstandig geworden en verwachten als zzp'er te blijven werken. Een klein percentage verwacht door te groeien tot een bedrijf met personeel.

Een vierde en overkoepelend punt dat ik hier aan zou willen toevoegen en dat tevens centraal zal komen te staan in het onderzoek, betreft de manier waarop het rapport impliciet dan wel expliciet het zzp'erschap op een strategische manier gestalte lijkt te geven, ten gunste van het behoud van het reeds bestaande arbeidsbestel. Zoals reeds naar voren is gekomen in de bespreking van de humanistische relevantie voor dit onderzoek in hoofdstuk 1, lijkt een door groei en winstmaximalisatie gedreven arbeidsbestel hierbij een dominant uitgangspunt te zijn. In hoeverre hiervan sprake is en hoe dit dominante uitgangspunt op verschillende manieren gestalte krijgt, daar zal in de volgende paragrafen verder aandacht aan worden besteed.

§2. Eerste analyse: Argumentatie, discursieve strategieën en taalkundige middelen

In het vervolg zal het SER-rapport met de overige documenten die hieraan verbonden zijn, verder onderzocht worden op impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische vooronderstellingen. De argumentatieve, discursieve en taalkundige strategieën die hierin een rol spelen, zullen behandeld worden op twee momenten, respectievelijk de aanvraag van het adviesrapport en het adviesrapport an sich.

De methode die ik zal toepassen voor de analyse van de argumentatie, ontleen ik aan Van Eemeren & Grootendorst (1992). In het door hen gehanteerde model, het pragma-dialectisch model, worden inzichten uit de dialectiek gecombineerd met inzichten uit de linguïstische pragmatiek. Centraal hierbij staat het analyseren van topoi, waaronder algemeen aanvaarde niet-reflectieve meningen wordt verstaan. De methode voor de analyse van de discursieve strategieën ontleen ik aan de theorie van Reisigl & Wodak (2001), over het gebruik van micro- en macro-strategieën. De methode voor de analyse van de taalkundige middelen ontleen ik aan Reisigl, in specifieke zijn theorie over het gebruik van ‘tropen’ (stijlfiguren). De focus komt hiermee te liggen op het gebied van de discursieve orden dat vorm krijgt in maatschappelijke gebeurtenissen als het uitbrengen van het rapport ‘Zzp’ers in beeld’. We dalen hiermee naar het niveau waarop het discours concreet vorm krijgt in de praktijk van alledag.

De aanvraag van het SER-adviesrapport

In de vorige paragraaf hebben we gezien hoe in de brief van J.P.H. Donner aan A.H.G. Rinnooy Kan de stijging van het aantal zzp’ers gekoppeld wordt aan een toenemende vervaging van het onderscheid tussen werknemer- en ondernemerschap, met als risico dat werkgevers en werknemers/zelfstandigen strategische keuzes maken over de te prefereren arbeidsrelatie. Werkgevers zouden werknemers opnieuw in dienst kunnen nemen als ‘zelfstandigen’, terwijl zij hetzelfde werk verrichten als dat zij zouden doen in loondienst. Met deze vorm van schijnzelfstandigheid zal op langere termijn de solidariteit van het sociale stelsel voor werknemers ondermijnd kunnen worden en het draagvlak voor de bestaande ondernemersfaciliteiten verminderen. De vraag is hierom of de bestaande scheiding tussen een werknemer en een ondernemer aan een herziening toe is om de toekomstbestendigheid van het stelsel te waarborgen.

In de vraagstelling afkomstig van het kabinet wordt aangesloten op bestaande beleidskaders, met andere woorden, wetten en regelgeving waarover overeenstemming is bereikt. De aanvraag is

hiermee inleidend van karakter en verschilt hiermee van, bijvoorbeeld, een adviesrapport, waar in sterkere mate sprake is van standpuntbepaling. Desondanks zijn er een aantal opmerkelijke argumentatieve en discursieve strategieën waar te nemen.

1. De analyse van de argumentatieve strategieën

1a. Topos van de logische onderscheiding/oorzaak en gevolg

Citaat: ‘De vraag of de sociale en fiscale arrangementen in evenwicht zijn, kan verschillen per persoon en per situatie. Dit kan er in theorie toe leiden dat zowel werkgevers als werknemers/zelfstandigen strategische keuzes maken over de te prefereren arbeidsrelatie. Dit kan op termijn mogelijk de solidariteit van het sociale stelsel voor werknemers ondermijnen en het draagvlak voor de bestaande ondernemersfaciliteiten verminderen.’ (Kabinetsbrief ‘zelfstandig zonder personeel’, 2009, p. 2).

1b. Toelichting topos

Het bestaande stelsel, waarin een onderscheid bestaat tussen werknemer en ondernemerschap, wordt beschouwd als ‘solidair’. Het maken van strategische keuzes over de te prefereren arbeidsrelaties ondermijnt de solidariteit van het stelsel en het draagvlak voor de bestaande ondernemersfaciliteiten. Schijnzelfstandigheid is hierom onwenselijk.

2a. Topos van de logische onderscheiding/autoriteit

Citaat: ‘In het huidige sociale en fiscale stelsel worden werknemers en ondernemers verschillend behandeld. Werknemers werken onder het gezag van hun werkgever. Hierdoor zijn ze juridisch ondergeschikt aan en economisch afhankelijk van deze werkgever en worden ze voor deze ongelijke situatie gecompenseerd door de beschermende bepalingen in het sociaal recht. (...) Ondernemers daarentegen voeren voor eigen risico en rekening een onderneming en zijn niet ondergeschikt aan hun opdrachtgevers.’ (Kabinetsbrief ‘zelfstandig zonder personeel’, 2009, p. 1).

2b. Toelichting topos

Het standpunt dat werknemers en ondernemers verschillend moeten worden behandeld, wordt onderbouwd met nieuwe stellingen: 1. Werknemers werken onder het gezag van hun werkgever. 2. Werknemers zijn juridisch ondergeschikt aan en economisch afhankelijk van werkgever. 3. Ondernemers zijn niet economisch afhankelijk van hun opdrachtgevers. Dat deze stellingen legitieme redenen zijn voor het niet gelijk behandelen van werkgevers en werknemers, wordt hierbij voorondersteld en verder niet toegelicht.

3a. Topos van de vanzelfsprekende hiërarchie/logische onderscheiding

Citaat: 'In het huidige fiscale en sociale stelsel is een fundamentele keuze gemaakt werknemers en ondernemers anders te behandelen. Voor de fiscaliteit hangt dit samen met het feit dat, terwijl looninkomen primair bedoeld is voor consumptie, winstinkomen ook een reserverings- en investeringsfunctie heeft.' (Kabinetsbrief 'zelfstandig zonder personeel', 2009, p. 1).

3b. Toelichting topos

Voorondersteld wordt dat werknemers looninkomen primair gebruiken voor consumptie en ondernemers een onderscheid maken tussen inkomen en winstinkomen.

2. De analyse van de discursieve strategieën

In de adviesaanvraag zijn een aantal micro-strategieën te onderscheiden. Deze micro-strategieën lijken een macro-strategie te ondersteunen, namelijk het streven naar behoud van het bestaande arbeidsbestel.

1. Predicatie: Het onderscheid tussen werknemers en zelfstandig ondernemers wordt van het predicaat 'traditioneel' voorzien:

'Wanneer het aantal zzp'ers dat zich niet of nauwelijks onderscheidt van een werknemer sterk groeit, vervaagt het traditionele onderscheid tussen werknemers en zelfstandige ondernemers. Hierdoor ontstaan groepen werkenden die feitelijk hetzelfde werk verrichten, maar wel van elkaar

verschillen in hun juridische status en de daaraan gekoppelde rechten en plichten' (Kabinetsbrief 'zelfstandigen zonder personeel', 2009, p. 2).

Hoewel deze term op het eerste gezicht neutraal oogt, wordt verder in de tekst op impliciete wijze het predicaat van een normatieve lading voorzien, namelijk, 'onwenselijk':

'Het project 'vereenvoudiging fiscale arbeidsrelaties' van het ministerie van Financiën beoogt de fiscale kwalificatie en de rechtsgevolgen van een gekozen arbeidsrelatie te vereenvoudigen. (...) Deze wenselijke vereenvoudiging zal echter niet oplossen dat een grijs gebied tussen de verschillende typen arbeidsrelaties blijft bestaan. De toenemende diversiteit in type arbeidsrelaties roept derhalve de vraag op of het bestaande fiscale en sociale stelsel wel toekomstbestendig is.' (Kabinetsbrief 'zelfstandigen zonder personeel', 2009, p. 2).

We zien dat vereenvoudiging van fiscale arbeidsrelaties wenselijk wordt geacht. Vervolgens wordt een bezwaar aangetekend dat bij het project 'vereenvoudiging fiscale arbeidsrelaties' deze vereenvoudiging niet gelukt is. Verschil in arbeidsrelaties blijft dus bestaan en wordt als topos gebruikt voor het noodzakelijk stellen van de vraag of het bestaande fiscale en sociale stelsel wel toekomstbestendig is.

2. Vaag taalgebruik: In hierboven genoemde citaten staan een aantal begrippen, respectievelijk, 'toekomstbestendig' en 'evenwicht', die de aanleiding voor de adviesaanvraag door het kabinet een logische vanzelfsprekendheid en wenselijkheid toeschrijven. Wat er precies met deze begrippen bedoeld wordt, blijft echter abstract en onduidelijk.

3. Perspectivering: In de inleiding van de brief met de adviesaanvraag aan de SER, ondertekend door J.P.H. Donner, komen in totaal drie vragen aan bod, exclusief de puntsgewijze gerichte adviesvragen.

Vraag 1: 'De toenemende diversiteit in type arbeidsrelaties roept derhalve de vraag op of het bestaande fiscale en sociale stelsel wel toekomstbestendig is.' (Kabinetsbrief 'zelfstandigen zonder personeel', 2009, p. 2).

Vraag 2: ‘Het is uiteindelijk de vraag hoe de mensen die in het grijze gebied tussen werknemer- en ondernemerschap vallen, binnen dit stelsel passen.’ (Kabinetsbrief ‘zelfstandigen zonder personeel’, 2009, p. 2).

Vraag 3: ‘De vraag is dan ook of de bestaande scheiding tussen enerzijds een werknemer die onder vele solidaire regelingen valt en anderzijds een ondernemer die dat niet doet, maar wel andere (fiscale) faciliteiten kent, aan een herziening toe is om de toekomstbestendigheid van het stelsel te waarborgen. Dit is een fundamentele vraag en vergt dan ook een gedegen analyse, voordat tot ingrijpende beleidsaanpassingen wordt besloten.’ (Kabinetsbrief ‘zelfstandigen zonder personeel’, 2009, p. 2).

De drie vragen geven impliciet verschillende perspectieven weer. Vraag 1 richt zich op een maatschappelijke ontwikkeling, namelijk een toenemende diversiteit in type arbeidsrelaties. Vraag 2 uit een standpuntbepaling over wat ‘uiteindelijk de vraag is’, en doet hiermee een beroep op het perspectief van de concluderende schrijver, het anonieme kabinet. Vraag 3 richt zich op de noodzaak van verandering in het hier en nu met het oog op de toekomst die gewaarborgd moet worden.

Opvallend hierbij is het verschil in genoemde vraagstellingen. Hoewel de vraagstelling van vraag 3 neutraal en open oogt, mede door gebruik van het woord ‘toekomstbestendig’, is echter volkomen onduidelijk wat hiermee bedoeld wordt. De adviesaanvraag verliest dan ook zijn neutraliteit in de formulering van vraag 2, ‘Het is uiteindelijk de vraag hoe de mensen die in het grijze gebied tussen werknemer- en ondernemerschap vallen, binnen dit stelsel passen’. Deze vraag staat in schril contrast met wat in de conclusie van de brief wordt beschreven als ‘de meer fundamentele vraag welke gevolgen de veranderingen op de arbeidsmarkt, waar de opkomst van de zzp’er de voornaamste exponent van is, hebben voor de toekomstige structuur van de arbeidsmarkt en het sociale stelsel.’ (Kabinetsbrief ‘zelfstandigen zonder personeel’, 2009, p. 9).

Op grond van bovengenoemde argumentatie en discursieve strategieën bepleit J.P.H. Donner in naam van het kabinet advies te ontvangen van de SER ter beoordeling van het arbeidsbestel op zijn houdbaarheid en eventuele beleidsopties te schetsen. Een nadere bespreking van de zojuist beschreven topoi en discursieve strategieën zal verder in het onderzoek aan bod komen. Eerst zullen

de argumentatieve en discursieve strategieën en taalkundige hulpmiddelen besproken worden afkomstig uit het onderzoeksrapport ‘Zzp’ers in beeld’.

Het adviesrapport afkomstig van de SER

De SER meent overwegend positief te zijn over de bijdrage die zzp’ers leveren aan de sociaal-economische dynamiek in Nederland. Zzp’ers dragen bij aan de inzet van arbeidscapaciteit waar hij/zij voorziet in de behoeften van burgers en bedrijven en zijn/haar eigen levensonderhoud. Het biedt voor uitkeringsgerechtigden een mogelijkheid om via het verrichten van betaalde arbeid weer deel te nemen aan de samenleving. Onderzoek wijst uit dat de arbeidssatisfactie van zzp’ers hoog is; dit kan ertoe bijdragen dat mensen meer of langer willen en kunnen blijven doorwerken. De zzp’er creëert flexibiliteit voor zijn opdrachtgevers door de reductie van het risico van overcapaciteit en het opvangen van vraagoverschotten. Tot slot zorgt de zzp’er met groeiambitie voor de groei van het bbp (bruto binnenlands product) (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010).

Over de verwachte ontwikkelingen is het SER-rapport kort. De stijging van het totale aantal zzp’ers in Nederland wijst niet op een duidelijke trend of op een omwenteling op de arbeidsmarkt als geheel maar op veranderingen in de samenstelling van de flexibele schil (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010).

De gevolgen voor het beleid liggen in het zoeken naar een evenwichtige en effectieve mix van faciliteiten en voorzieningen en van rechten en plichten. De raad benadrukt hierbij dat de zzp’er zich sterk bewust moet worden van de arbeidsrisico’s die hij loopt en van de mogelijkheden om deze af te dekken. Dit geldt in het bijzonder op het terrein van arbeidsongeschiktheid, pensioen en scholing. Het geheel overziende bestaat er naar het oordeel van de raad vooralsnog geen aanleiding voor meer fundamentele stelselwijzigingen (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010).

Analyse van de argumentatieve strategieën

In de hierboven genoemde weergave van het rapport zijn de volgende topoi te onderscheiden:

1a. Topos van de beschrijving

In het rapport worden zzp’ers gelijkgesteld aan ondernemers en leveren zij op vele terreinen en in verschillende mate een bijdrage aan de samenleving en de economie en daarmee aan de sociaal-economische dynamiek. Dit doen zij door inzet van arbeidscapaciteit, het hebben van

arbeidssatisfactie, werken op flexibele basis en groei van het bbp (SER-adviesrapport 'Zzp'ers in beeld', 2010).

1b. Toelichting topos:

De bijdrage die zzp'ers leveren is eveneens de beschrijving van de term 'sociaal-economische dynamiek'. Hierdoor lijkt er sprake te zijn van een cirkelredenering.

2a. Topos van deel en geheel/oorzaak gevolg

'Naar het oordeel van de raad wijst de stijging van het totale aantal zzp'ers in Nederland echter niet op een duidelijke trend of op een omwenteling op de arbeidsmarkt als geheel. Eerder lijkt er sprake te zijn van veranderingen in de samenstelling van de flexibele schil' (SER-adviesrapport 'Zzp'ers in beeld', 2010, p. 141).

2b. Uitleg topos

De stijging van het aantal zzp'ers wordt als 'onderdeel' geïdentificeerd van de arbeidsmarkt als geheel. Voorondersteld wordt dat de stijging van het aantal zzp'ers op een trend kan duiden of een omwenteling teweeg kan brengen. Deze omwenteling zou betrekking moeten hebben op de arbeidsmarkt in haar geheel. Dit is niet het geval en dus is er geen aanleiding voor meer fundamentele stelselwijzigingen.

De analyse van de discursieve strategieën

In de hierboven genoemde argumentatieve strategieën, afkomstig uit het adviesrapport, zijn een aantal micro-strategieën te onderscheiden die, evenals het geval was bij de analyse van de adviesaanvraag, zowel impliciet als expliciet een macro-strategie lijken te ondersteunen, namelijk het streven naar behoud van het bestaande op groei gerichte arbeidsbestel.

Assimilatie: Zzp'ers worden gelijkgesteld met ondernemers.

Dissimilatie: Het verschil tussen het aantal zzp'ers zonder doorgroeiambitie en het aantal zzp'er met doorgroeiambitie wordt uitvergroot door het aandeel in kwantitatieve termen substantieel te noemen, en in procentuele termen 'beperkt':

‘Uit onderzoek van Langman Economen blijkt zelfs dat 89 procent van de ondervraagde zzp’ers niet van plan is om ooit personeel aan te nemen. (...) Het percentage zzp’ers met een doorgroeidoelstelling mag procentueel dan beperkt zijn, in absolute zin gaat het wel om een substantieel aantal ondernemers, zeker in vergelijking met het totaal aantal ondernemingen in Nederland’ (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010, p. 36).

De analyse van de taalkundige hulpmiddelen

Metafoorgebruik: In de gelijkstelling van zzp’ers met ondernemers valt de werking van een retorische troep, namelijk metaforisch taalgebruik, op te merken. Dit metaforisch taalgebruik draagt bij aan een wending in betekenisgeving aan het begrip zzp’er naar het discours van de ondernemer. Ik doel hier op de metafoor van de ‘gazellen’, voor het eerst gebruikt door econoom David Birch in 1979. Hoewel aan de term verschillende definities en criteria worden verbonden, duidt de term in het algemeen op snelgroeiende bedrijven. De waardering van ‘gazellen’ als maatschappelijke norm is terug te zien in het bestaan van de ‘Gazelle Award’, die iedere jaar wordt uitgereikt door Het Financieel Dagblad aan de snelstgroeiende ondernemingen van Nederland. Dat het SER-rapport ‘gazellen’ waardeert en als norm stelt, blijkt expliciet uit de vraag ‘of de zzp’ers die doorgroeien, zich uiteindelijk tot de ‘gazellen’ ontwikkelen waar de positieve effecten van ondernemerschap op werkgelegenheid, innovatie en arbeidsproductiviteit vooral aan worden toegeschreven’ (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010, p. 39) en impliciet uit de volgende deelvragen: ‘In hoeverre groeien zelfstandigen uiteindelijk door naar werkgeverschap en wat is de bijdrage aan de werkgelegenheid en innovatie van deze doorgroei? Hoe kan doorgroei van zelfstandig ondernemerschap naar werkgeverschap worden bevorderd en welke rol kunnen de sociale partners daarbij spelen?’ (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010, p. 27).

Tussentijdse conclusies

Mede op grond van hierboven genoemde argumentatie, discursieve strategieën en gebruik van taalkundige middelen, legitimeert de SER het oordeel dat ‘er geen aanleiding is voor een meer fundamentele herziening van het stelsel van arbeidsverhoudingen, bijvoorbeeld via een nieuwe vormgeving van de arbeidsrelatie voor een brede groep van werkenden’ (SER-adviesrapport ‘Zzp’ers in beeld’, 2010, p. 152). Het kabinet onderschrijft deze conclusie.

‘De conclusie van de SER dat een fundamentele heroverweging van de uitgangspunten van het stelsel niet aan de orde is, betekent dat er geen reden is voor een andere visie op de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de overheid ten aanzien van zzp’ers. Het kabinet ziet dan ook vooralsnog geen reden om de verantwoordelijkheid van de overheid op dit terrein te herzien. De eigen verantwoordelijkheid van zzp’ers blijft dan ook uitgangspunt bij het kabinetsbeleid ten aanzien van zzp’ers.’ (kabinetsreactie SER-advies ‘Zzp’ers in beeld’, 2011, p. 2).

In hierboven genoemde citaten wordt er aanspraak gedaan op hoe de zzp’er gekend kan worden (epistemologisch) en wat een zzp’er is, wordt geacht te zijn, binnen een bepaalde vooronderstelde visie op de werkelijkheid (ontologisch en normatief¹⁰). Hierbij vallen de volgende vooronderstellingen op:

Epistemologisch

- Het is uiteindelijk de vraag hoe de personen, die in het grijze gebied tussen werknemer- en ondernemerschap vallen, binnen dit stelsel passen.

Ontologisch

- Werknemers verschillen van ondernemers.
- Het huidige arbeidsbestel is solidair.
- De (wenselijk) sociaal-economische dynamiek is een dynamiek van groei en winstmaximalisatie.
- De behoefte van zzp’ers aan sociale zekerheid verschilt van reguliere werknemers.

Normatief

- Doorgroei van zelfstandig ondernemerschap naar werkgeverschap dient te worden bevorderd om bij te kunnen dragen aan werkgelegenheid en innovatie.
- Werknemers en ondernemers moeten verschillend behandeld worden.

---

¹⁰ Er zijn geen methodologische aspecten geëxpliciteerd. De reden hiervoor ligt in de afwezigheid van de methodologische verantwoording van het rapport en gerelateerde documenten. Hierdoor heb ik geen goed beeld kunnen krijgen van de achterliggende methodologische uitgangspunten die bepalend zijn geweest voor de verzameling van data voor het desbetreffende advies. Wel is het mogelijk geweest een blik te werpen op de onderzoeksrapporten waar het rapport zich op beroept. Hierbij is niet de noodzaak naar voren gekomen om vraagtekens te plaatsen.

Naast het in kaart brengen van de ontologisch en epistemologische vooronderstellingen is tevens de categorie ‘normatieve vooronderstellingen’ gebruikt. Deze categorie bleek noodzakelijk om vooronderstellingen te kunnen categoriseren die geen uitspraken over de vooronderstelde structuur van de werkelijkheid deden, geen uitspraak over wat gekend dient te (kunnen) worden, maar wel ‘voorschrijft’ wat en hoe geacht wordt te handelen.

Bovengenoemde vooronderstellingen vormen de inhoudelijke basis voor het geadviseerde beleid omtrent de groei van het zzp'erschap in Nederland. De theoretische vraagstelling van het onderzoek - Hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp'erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol? - is hiermee voor een deel beantwoord. Het woord 'hoe' in de vraagstelling duidt echter naast een inhoudelijk aspect ook op een procesmatig en structureel aspect. Ik doel hier op de vraag hoe het overheidshandelen met betrekking tot de rol van de zzp'er in het sociaal-maatschappelijk verkeer vanuit haar meervoudige en dialectische verbondenheid met andere sociaal-maatschappelijke elementen verbonden is en door middel van discursieve praktijken als het aanvragen en uitbrengen van het onderzoeksrapport 'Zzp'ers in beeld', een potentiële sociale realiteit creëert die aan de organisatie van arbeid mogelijkheden biedt en grenzen stelt.

Het door Fairclough gehanteerde onderscheid in maatschappelijke abstractieniveaus biedt hiervoor handvatten. Op het eerste en meest abstracte niveau, de maatschappelijke structuren, zijn er verschillende instituties geïdentificeerd als de Sociaal-Economisch Raad en de toegenomen verbondenheid tussen de SER en belangenorganisaties als FNV Zelfstandigen en PZO-ZZP.

In hoofdstuk 2, paragraaf 1, is naar voren gekomen dat de arbeidspolitiek zich niet enkel in de Tweede Kamer afspeelt, maar onlosmakelijk in verbinding staat met andere maatschappelijke actoren als de SER en bovengenoemde belangenorganisaties. Bekeken vanuit het tweede niveau, de maatschappelijke praktijken, zijn het eveneens deze actoren die discursieve orden creëren en ervoor zorgen dat een structuur, denk aan arbeidsbeleid tussen opdrachtgever/werkgever en ondernemer/werknemer, een eigen taal krijgt of dat er juist verzet tegen ontstaat. Een rapport als 'Zzp'ers in beeld', evenals de documenten die hieraan vooraf zijn gegaan en uit voort komen, vormen hierbij het derde niveau, de maatschappelijke gebeurtenissen die het discours concreet vorm geven in de praktijk van alledag. Voor een antwoord op de vraag hoe in de beïnvloeding tussen bovengenoemde maatschappelijke abstractieniveaus er sprake is van 'instandhouding' van het huidige arbeidsbestel, zoals gesuggereerd wordt in de probleemstelling, en hoe het dominante discours zich hierbij verhoudt tot andere discourses, daarvoor biedt de theorie van Fairclough echter geen handvatten. Om hier toch een antwoord op te kunnen formuleren zal in de volgende paragraaf de benodigde aanvullende theorie besproken worden.

§3 Tweede en derde analyse: Terugkoppeling theoretisch-methodologisch kader

Om een antwoord te kunnen formuleren op de vragen hoe er sprake is geweest van ‘instandhouding’, zoals gesuggereerd is in de probleemstelling, en hoe het dominante discours zich hierbij verhoudt tot andere discoursen, is het nodig geweest op zoek te gaan naar theorie die hiervoor handvatten biedt. Aanvullende theorie over het begrip ‘hegemonie’ en hieraan gerelateerde begrippen, afkomstig van Gramsci (1971) en Laclau & Mouffe (1985) heeft hiervoor een uitkomst geboden en zal in het vervolg nader besproken worden.

Hegemonie

Volgens Gramsci heeft een heersende partij nooit alleen de macht door puur machtsmisbruik, maar is zij afhankelijk van een consensuscultuur waarin de groep die overheerst wordt, erkent dat haar welzijn verbonden is met en mede afhankelijk is van het welzijn van de dominante groep. Dit is tevens het moment waar het discours zo’n belangrijke rol speelt in het verkrijgen van hegemonie; de heersende groep zal de eigen machtspositie moeten legitimeren en zal politiek draagvlak moeten zien te genereren voor het doorvoeren van specifieke projecten. Dit kan bewerkstelligd worden door repressie, maar ook door gedeelde ideologische principes en identiteit (Gramsci, 1971; Montessori et al., 2012).

Ideologie

Een term die sterk samenhangt met het denken over hegemonie, is ‘ideologie’. Volgens Gramsci zijn het de ideologieën achter een dominante, op hegemonie gerichte cultuur die bepalend zijn voor maatschappelijke ontwikkelingen. Ideologie is volgens hem een psychologisch bindmiddel dat de maatschappelijke verhoudingen reguleert en in stand houdt. Ideologie is ingebed in de cultuur en geïntegreerd in het maatschappelijk handelen van mensen en dus onderdeel van hun ‘gezond verstand’. Hierin onderscheidt hij twee vormen:

- ideologieën die gekoppeld zijn aan een bepaalde gevestigde instelling zoals de kerk of een politieke partij
- ideologieën die geformuleerd worden door individuen, gebaseerd op wilsuitoefening en het rationele vermogen van burgers.

De laatstgenoemde vorm van ideologie is dialectisch van aard en veroorzaakt maatschappelijke dynamiek. Op grond van deze vorm van ideologie kunnen individuen zich mobiliseren en maatschappelijke bewegingen vormen die de strijd aangaan met de heersende cultuur en structuur (Montessori et al., 2012).

Empty signifiers en nodal points

In geval er sprake is van een consensuscultuur, de heersende groep de eigen machtspositie legitimeert en politiek draagvlak probeert te genereren voor het doorvoeren van specifieke projecten door gedeelde ideologische principes en identiteiten te genereren, moet het mogelijk zijn deze discursieve machtsprocessen te articuleren. Laclau en Mouffe (1985) bieden hiervoor twee verhelderende begrippen.

In het proces van articulatie is het mogelijk om betekenissen te fixeren aan de hand van nodal points, letterlijk vertaald als ‘knooppunten’. Een nodal point is een begrip dat een centrale rol speelt in het geheel van betekenissen in een bepaald betoog of discours. Denk aan het begrip ‘markteconomie’. Een empty signifier is een woord zonder vaste betekenis, waarvan vele definities bestaan en iedereen wat anders onder kan verstaan. Denk aan het begrip ‘groei’, of ‘levenskwaliteit’. Het bestaan en ontstaan van empty signifiers en nodal points hangen met elkaar samen. Zodra het lukt om hegemonie te krijgen voor een bepaalde betekenis van een begrip, dan slaagt de groep erin om een empty signifier van een betekenis te voorzien en in sommige gevallen een nodal point van te maken; de specifieke betekenis die een bepaald individu of een bepaalde groep aan een concept geeft, krijgt dan een universele algemene consensus (Montessori et al., 2012).

Myth en social imaginary

Naast bovengenoemde begrippen onderscheiden Laclau en Mouffe twee centrale termen, ‘myth’ en ‘social imaginary’, die inzicht kunnen bieden in het proces van articulatie van het discursieve proces. Een myth omvat een alternatief voor de hegemonische vorm van een dominant structureel discours; het probeert aan te vullen wat er binnen de status-quo gemist wordt. Een myth is meestal gebaseerd op bestaande frustraties, het onderkende gebrek aan iets in een bestaande situatie. Zodra alle ontevreden groepen hun wens projecteren binnen een bepaalde myth, ontstaat er een social imaginary dat kan fungeren als basis voor maatschappelijke vernieuwing (Montessori et al., 2012).

Tussentijdse conclusies

Bovengenoemde theoretische noties zijn naar voren gehaald om vervolg te kunnen geven aan een antwoord op de onderzoeksvraag ‘hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp’erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en normatieve opvattingen spelen hierin een rol?’¹¹. Hierbij is de focus verschoven van het inhoudelijke naar het procesmatige aspect van de vraagstelling. Met andere woorden, of en hoe er sprake is van 'instandhouding' van het huidige arbeidsbestel zoals voorondersteld is in de probleemstelling en hoe hierin het dominante discours zich verhoudt tot andere discourses. Voor het beantwoorden van deze vragen zal de inhoudsanalyse aan de volgende vragen worden getoetst:

1. Is er sprake van gedeelde ideologische principes en identiteiten ? Valt hierin een onderscheid te maken tussen de door Gramsci onderscheiden ideologieën?
2. Welke nodal points en empty signifiers spelen in de mogelijke consensuscultuur een rol?
3. Is er sprake van een myth en/of social imaginary?

Tot dusver zijn de hierboven genoemde vragen voor een deel te beantwoorden. In het overzicht van de dominante epistemologische, ontologische en normatieve vooronderstellingen valt op te merken dat de term ‘groei’ voorkomt in de analyse van zowel de ontologische, als de normatieve vooronderstellingen (zie p. 35). In het verlengde hiervan krijgt in de beantwoording van de vraag wat de bijdrage is van de zzp’er aan de sociaal-economische dynamiek, de term ‘sociaal-economische dynamiek’ expliciet de betekenis van een op groei en omzet gerichte dynamiek. Dit groei-paradigma vormt eveneens het kader waarbinnen zzp’erschap geacht wordt zijn identiteit aan te ontleen, namelijk het streven naar ‘doorgroei’ van zelfstandig ondernemerschap naar werkgeverschap. De term ‘zzp’er’ functioneert zodoende als empty signifier, een betekenisloos concept, waarvan de betekenis geacht wordt begrijpbaar te zijn binnen het reeds bestaande op groei en winst gerichte ondernemerschapsbeleid. In dit beleid verschillen werknemers van ondernemers en worden zzp’er gezien als ondernemers. Ondernemers worden geacht door te groeien naar werkgevers die werkgelegenheid en omzet genereren om zo bij te kunnen dragen aan de groei van het bbp.

---

¹¹ Gedurende de analyse zijn geen methodologische vooronderstellingen aan bod gekomen. Wel zijn enkele normatieve vooronderstellingen naar voren gekomen. De vraagstelling is hierop aangepast.

Zoals naar voren is gekomen in hoofdstuk 2, paragraaf 3, kan een consensuscultuur gekoppeld zijn aan een bepaalde gevestigde instelling, en kan zij geformuleerd worden door individuen, zich baserend op wilsuitoefening en het rationele vermogen van burgers. De eerste werking van een ideologie, gekoppeld aan een instelling, zien we terug in de manier waarop de adviesaanvraag aan de SER en het hieruit voortkomende adviesrapport overeenkomen in ontologische, epistemologische en normatieve vooronderstellingen. De tweede werking van een ideologie (gebaseerd op wilsuitoefening en het rationele vermogen van burgers) zien we terug in de eerder beschreven werking van belangenorganisaties als FNV Zelfstandigen. In de inhoudsanalyse werd beschreven hoe een toenemende organisatiegraad tussen werknemers, werkgevers en de overheid ertoe heeft bijgedragen positie te krijgen in de centrale overleg- en adviesorganen om mee te werken aan de opbouw en verbetering van sociale zekerheid voor werkgevers en werknemers. De belangenvertegenwoordiging van werknemers heeft zich in 2010 uitgebreid met een stoel voor de vertegenwoordiging van de zzp'er. Het zzp'erschap als organisatievorm van arbeid heeft hiermee zeggenschap gewonnen binnen de politieke arena voor de vormgeving van het arbeidsbestel.

In theorie betekende dit tevens dat er meer ruimte is gecreëerd voor definiëring en verhandeling van alternatieve en tegendraadse discoursen, ter verbetering van en aanvulling op wat er binnen de organisatie van het huidige arbeidsbestel gemist wordt, met andere woorden, de definiëring van een myth/social imaginary. Met uitzondering van enkele noties afkomstig uit recente sociaal-wetenschappelijke onderzoeken en discussies (zie p. 25-26) zijn dergelijke discoursen tot dusver niet aan de orde geweest. Hiervoor zal eerst de vraag aan bod moeten komen of ontevredenheid onder de groep zzp'ers ten aanzien van de huidige vormgeving van beleid zich voordoet en hoe dit zich verhoudt tot de dominante opvattingen die naar voren komen in het adviesrapport 'Zzp'er in beeld'. Het in kaart brengen van deze verhouding vraagt om aandacht voor geluiden die deze ontevredenheid ventileren. Vakbonden als FNV Zelfstandigen, de pers en recente sociaal-wetenschappelijke discussies kunnen hiervoor een interessante ingang bieden. In de volgende paragraaf zullen bovengenoemde perspectieven aan bod komen en zal er antwoord worden gegeven op de vraag of er sprake is van een myth/social imaginary.

Hoofdstuk 3. Perspectieven

Zijn in een wereld met ‘eilandjes van welvaart’ en ‘oceanen van armoede’, met eindige hulpbronnen en strikte milieugrenzen altijd stijgende inkomens voor mensen die toch al rijk zijn wel een legitiem object van onze hoop en verwachting? Of is er misschien een andere weg naar een meer duurzame, meer rechtvaardige vorm van welvaart?

Tim Jackson, 2010

§1 Vervolg derde analyse: Uitingen van nuancering en weerstand

In hoofdstuk 2 is een overzicht gegeven van de dominante ontologische, epistemologische en normatieve vooronderstellingen die leidend zijn geweest in het rapport ‘Zzp’ers in beeld’ en hieraan gerelateerde documenten. De vraagstelling, ‘hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp’erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol?’, is hiermee inhoudelijk gezien beantwoord. Het woord ‘hoe’ in de vraagstelling duidt, naast een inhoudelijk aspect, op een procesmatig en structureel aspect waarbij de volgende vragen zijn opgeroepen: Hoe is er sprake geweest van ‘instandhouding’ van het reeds bestaande arbeidsbestel zoals voorondersteld is in de probleemstelling en hoe verhoudt hierbij het dominante discours zich tot andere discourses? De eerste vraag is hierbij voorzien van een antwoord, zie hoofdstuk 2, paragraaf 3. De tweede vraag is tot dusver onbeantwoord gebleven en zal in dit hoofdstuk verder besproken worden. Eerst spitst de analyse zich toe op de thema’s schijnzelfstandigheid en sociale zekerheid, waarbij het woord van de belangenorganisaties centraal staat. Daarna zal gezocht worden naar aanknopingspunten bij recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek en discussie.

Het woord aan de belangenorganisaties

Schijnzelfstandigheid

In het regeerakkoord van oktober 2012, getiteld 'Bruggen slaan', kondigt het kabinet aan de ondernemersfaciliteiten te versoberen. Concreet betekent dit dat vanaf 2015 voor € 500 miljoen zal worden gekort op de aan het urencriterium gekoppelde ondernemersfaciliteiten. Door deze taakstellende lastenverzwaring zou de belastingdruk die een ondernemer ervaart meer in de richting bewegen van de belastingdruk van een werknemer. Deze overheidsinterventie vormt het antwoord op de constatering van een toename van louter fiscaal gedreven ondernemerschap, eerder 'schijnconstructie' en/of 'schijnzelfstandigheid' genoemd.

Schijnzelfstandigheid kwam sterk onder de aandacht nadat de Belastingdienst bij vele zelfstandigen in de zorg en in het onderwijs de verklaring arbeidsrelatie winst uit eigen inkomen (VAR-WUO), heeft ingetrokken. Uit controle bleek dat er bij een aantal gevallen sprake was van loondienst in plaats van zelfstandig ondernemerschap. De zzp'er had maar één klant, het detacheringsbedrijf of bemiddelingsbureau, er was sprake van een gezagsverhouding, men had geen invloed op de tariefstelling en men mocht niet zelf voor vervanging bij ziekte zorgen (Kamerbrief 'Aanpak schijnconstructies', 2014).

Het besluit om in te grijpen in de zelfstandigenaftrek en later bij vele zzp'ers de VAR-WUO in te trekken, onder de noemer 'aanpak van schijnzelfstandigheid', is bij verschillende vertegenwoordigers van belangenorganisaties als FNV Zelfstandigen, Stichting ZZP-Nederland en PZO-ZZP in het verkeerde keelgat geschoten:

'Het kabinet grijpt in in de zelfstandigenaftrek om zodoende over de rug van het ondernemerschap extra bezuinigingen te realiseren. Daarmee dreigt een grote groep ondernemers financieel te worden geraakt, waaronder de ruim 750.000 zzp'ers.' (Marieke Lips, PZO-ZZP, 2013).

'Schijnzelfstandigen bestaan niet, foute werkgevers die hun personeel weten te verleiden om als zelfstandige te gaan werken wel. Daar ligt de pijn en deze foute werkgevers pak je niet aan met een belastingverhoging bij de zelfstandigen.' (Maarten Post, Stichting ZZP-Nederland, 2013).

'Natuurlijk moet er worden opgetreden tegen schijnzelfstandigheid, maar dat doe je niet door een aftrekpost voor de héle groep van zelfstandigen zonder personeel de nek om te draaien. (...) Het

werpt ook een schril licht op de loftuitingen in verschillende adviezen van de SER aan het adres van zzp'ers voor wat betreft hun positieve bijdrage aan de flexibiliteit van de arbeidsmarkt en hun belangrijke rol in de ambachtseconomie. Als puntje bij paaltje komt blijken ze toch meer als belastingprofiteur te worden beschouwd en worden ze vooral gewaardeerd omdat ze de werkloosheidscijfers nog relatief laag houden.' (Linde Gonggrijp, FNV Zelfstandigen, 2013).

In het persbericht '*Overheid zelf veroorzaakt en gedooft ZZP schijnconstructies*', gepubliceerd op 9 april 2014 op de website van *Stichting ZZP-Nederland*, wordt opgemerkt dat de Belastingdienst al jaren lang schijnconstructies heeft gedooft bij grote bedrijven als PostNL en TNT Express. Zo heeft TNT Express aangekondigd om 130 werknemers te ontslaan om vervolgens hetzelfde werk uit te besteden aan zzp'ers. Ook bij de overheid zelf zijn veel zzp'ers jarenlang werkzaam op dezelfde werkplek via bemiddeling door dure tussenpersonen; de overheid lijkt zo te willen bestrijden wat ze zelf heeft gecreëerd. Het bericht is geschreven naar aanleiding van antwoorden van minister Asscher (SZW), staatssecretaris Van Rijn (VWS) en staatssecretaris Wiebes (Financiën) op Kamervragen over zzp'ers in de zorg. Volgens de drie bewindslieden hebben schijnconstructies negatieve gevolgen voor de overheidsfinanciën. Daar moet krachtig tegen worden opgetreden, aldus Asscher (Stichting ZZP-Nederland, 2014). Stichting ZZP-Nederland ziet in de noodzaak voor overheidsop treden echter tevens het bewijs dat het de overheid niet gaat om de positie van zelfstandigen, maar om de schatkist aan te vullen, waarbij ze zichzelf in de vingers snijdt:

'De aangekondigde strenge maatregelen zullen er niet toe leiden dat bedrijven weer personeel in dienst gaan nemen. Dat betekent dat de huidige groep ZZP'ers, die het hoofd boven water proberen te houden in plaats van een uitkering te ontvangen, naar de bijstand zal moeten. Dat betekent een trieste ervaring voor de goedwillende ZZP'ers en een extra aanslag op de overheidsbegroting.' (Stichting ZZP-Nederland, 9 april 2014).

Het bericht eindigt met een dringende oproep aan minister Asscher en staatssecretaris Wiebes om in een persoonlijk gesprek de standpunten en oplossingen van Stichting ZZP-Nederland aan te horen.

Sociale zekerheid

Op 10 januari 2014 publiceert communicatieplatform ESB (Economisch Statistische Berichten) het nieuwjaarsartikel 'Sturen op de toekomst', afkomstig van secretaris-generaal Maarten Camps

(MEZ). Gesteld wordt dat ‘...zoals een bedrijf bijtijds moet innoveren om marktkansen te grijpen en een werknemer moet investeren in zijn duurzame inzetbaarheid ten behoeve van een volgende baan, zo moet ook de overheid steeds klaar zijn voor nieuwe ontwikkelingen. (...) Bovendien is er sprake van een lagere potentiële groei dan in de vorige decennia, voornamelijk vanwege een structureel kleinere toename van het arbeidsaanbod.’ (Camps, 2014, p.3).

Onder deze ontwikkelingen valt volgens Camps ook de manier hoe we nadenken over sociale zekerheid voor zzp’ers. In hetzelfde artikel schrijft hij dat de opkomst van het zzp’erschap aan lijkt te sluiten bij de voorkeuren van een steeds groter deel van de beroepsbevolking. Het is echter de vraag of de huidige instituties voor de arbeidsmarkt en ondernemerschap voldoende zijn ingespeeld op de dynamiek van de zzp’ers. Die instituties – bijvoorbeeld op het terrein van pensioenen, arbeidsongeschiktheid, maar ook voorzieningen in cao’s – zijn volledig ingericht op de klassieke relatie tussen werkgever en werknemer. Zij stellen een hoge mate van collectiviteit en solidariteit centraal. De uitdijende groep zzp’ers past niet binnen deze traditionele instituties, waarmee die collectiviteit en solidariteit onder druk komen te staan. Volgens Camps is hierom een fundamentele reactie nodig:

‘Zo kan er worden nagedacht over een stelsel van voorzieningen voor arbeidsongeschiktheid en pensioen waarin niet de werknemer, maar de werkende centraal staat. Dit vergt een omslag in het denken. De arbeidsmarkt van de toekomst vereist een stelsel dat mobiliteit niet belemmert maar bevordert en waarin ruimte is voor enige keuzevrijheid. (...) Concreet kan hierbij gedacht worden aan een basisvoorziening voor alle werkenden op een lager niveau (met een verzekeringsplicht).’ (Camps, 2014, p. 4).

Hoewel uit de woorden van Camps aandacht voor verandering en vernieuwing spreekt, ligt het volgens Linde Gonggrijp, voormalig voorzitter van FNV Zelfstandigen, niet in lijn met het concrete voorstel, een verplichte basisvoorziening voor iedereen die werkt.

In het persbericht ‘*Jacht op de zzp’er geopend?*’, gepubliceerd op 22 januari 2014 in *de Volkskrant*, reageert Gonggrijp op het voorstel van Camps met de vraag of de overheid er is om de zzp’er te faciliteren, of dat de jacht op de zzp’er is geopend. Het arbeidsbestel is volgens Gonggrijp niet gebaat bij een vereenvoudiging van werknemerschap en zelfstandig ondernemerschap, waarmee voorbij wordt gegaan aan de andere positie die een zzp’er heeft. Als voorbeeld noemt Gonggrijp de in 2015 geplande pensioenregeling voor zzp’ers. Zzp’ers kunnen vanaf 2015

individueel pensioen opbouwen met de rendementsvoordelen van het collectief, waarbij inleg en uitkering op flexibele basis zijn gereguleerd. ‘Zelf kunnen kiezen’, aldus Gonggrijp.

Aanvullende perspectieven uit het sociaal-wetenschappelijk debat

Deelnemen aan de samenleving

In de communicatie over het verwijt van Asscher, sprekende over een grote groep louter fiscaal gemotiveerde zzp'ers waar krachtig tegen op moet worden getreden, valt op dat er een verschuiving plaatsvindt in wie er aansprakelijk kan worden gesteld voor het bestaan van schijnzelfstandigheid. Het verwijt van ‘louter fiscaal gemotiveerd ondernemerschap’ wordt verschoven naar het verwijt van opportunistisch gebruik van de mazen in de wet door werkgevers. Vervolgens verschuift het verwijt naar de overheid die schijnzelfstandigheid gedooft als het de schatkist vult en straft als het de schatkist leegt. Parallel aan de verschuiving van de veroorzaker van schijnzelfstandigheid verschuift ook de definiëring van wat een zzp'er is. Volgens de overheid zijn het belastingprofiteurs, voor werkgevers goedkope arbeidskrachten.

Zoals Linde Gonggrijp benadrukt is het is niet vreemd dat de overheid schijnzelfstandigheid, opgevat als ‘louter fiscaal gemotiveerd ondernemerschap’, aan wil pakken. Wel is het vreemd dat de motivatie voor het opportunistisch gebruikmaken van fiscale voordelen vanzelfsprekend aan de zzp'er wordt toegeschreven en niet aan de bemiddelingsbureau's en de rol van de overheid zelf.

De focus op financieel gewin door efficiënt gebruik te maken van wetgeving rondom arbeid- en productiecapaciteit is binnen geschiedenis van de arbeidspolitiek geen onbekend fenomeen. Jacques van Hoof (2007), hoogleraar arbeidsmanagement spreekt binnen deze context over de dominantie van het ‘fordistisch’ uitgangspunt dat groei van productiecapaciteit gelijke tred dient te houden met groei van koopkracht om zo te voorkomen dat consumptie achterblijft op de productie, waarbij de vormgeving van het moderne arbeidsbestel een belangrijke rol heeft gespeeld. De koppeling tussen koopkrachtontwikkeling en productiviteitsgroei is volgens hem mede tot stand gebracht door de collectieve loononderhandelingen tussen werkgevers en vakbonden en door de introductie en uitbouw van collectieve regelingen op het terrein van de sociale zekerheid. Deze collectieve regelingen zouden het behoud van koopkracht garanderen wanneer individuen tijdelijk of permanent buiten het arbeidsproces komen te staan.

Volgens Van Hoof is in de huidige post-industriële samenleving het traditionele door plichtsgevoel gedreven arbeidsethos ‘gij zult werken’ aan het afnemen en maakt het plaats voor een

decentralisering van arbeid die zich uit in een toenemende aandacht voor de balans tussen werken en privéleven (Van Hoof, 2002). Betaalde arbeid komt in de waardering van mensen steeds minder vanzelfsprekend op de eerste plaats te staan doordat er sprake is van concurrentie met andere levensdomeinen, denk aan zorg, scholing en vrije tijd. Dit zorgt volgens Van Hoof voor een toenemende spanning tussen de (traditionele) strikte institutionele ordening van het arbeidsbestel aan de ene kant en wensen en verwachtingen van werknemers aan de andere kant, die meer dan voorheen in het teken staan van ambities, behoeften en belangen afkomstig uit andere levensdomeinen dan (betaalde) arbeid.

Hoewel de uitspraken van Van Hoof zich baseren op inmiddels gedateerde cijfers (afkomstig van enquête-onderzoek gedurende een periode tussen 1985 en 1996), biedt zijn beschrijving van de decentralisering van arbeid een interessant perspectief voor het begrijpen van de huidige stijging van het aantal (hybride) zzp'ers.

Ondernemer van je eigen arbeid

In de eerdergenoemde discussie tussen Camps en Gonggrijp valt op dat beiden spreken in naam van 'keuzevrijheid' als duidende eigenschap van zzp'erschap. Gonggrijp geeft dit begrip concreet invulling, met het aankomende flexibele pensioenstelsel in 2015 als voorbeeld. In de woorden van Camps blijft het een hol begrip. Ondanks de door Camps gestelde vraag of de huidige instituties voor arbeidsmarkt en ondernemerschap voldoende zijn ingespeeld op de dynamiek van de zzp'ers, lijkt de motivatie voor het invoeren van een verplichte basisverzekering voor iedereen die werkt vooralsnog te liggen in het borgen van de solidariteit van het (traditionele) sociale zekerheidsstelsel; een arbeidsbestel, op basis van het klassieke werkgever/werknemerparadigma, waarbij verplichte collectieve arbeidsovereenkomsten, groei van werkgelegenheid en toename van het bbp centraal staat. De indruk wordt hierdoor gewekt dat het beeld van een zzp'er die niet bij voorbaat uit is groei van personeel en omzet en niet vanzelfsprekend behoefte heeft aan verplichte sociale zekerheid, geen gewenst beeld is. Dit roept de vraag op welke andere visies op de verhouding werk, relaties en recht er mogelijk zijn.

Plessen et al. (2010) hebben onderzoek gedaan naar de vraag wat het betekent als de kern van de arbeidsverhouding verschuift van de blijvende verhouding tot een andere persoon, de werkgever, naar de verhouding van de arbeidverrichtende persoon tot zijn eigen arbeid. Dit scenario kan volgens hen leiden tot een stelsel van arbeidsverhoudingen waarin minder de arbeidsverhouding tussen werkende en werkgever/opdrachtgever centraal staat en relevant is voor

de rechtsontwikkeling en institutionele vormgeving, denk hierbij aan het criterium van de ‘gezagsrelatie’, en meer de zelfstandige activiteit van de werkenden en hun arbeid. Als recent voorbeeld noemen zij de constatering van een voorzichtige beweging naar meer rechten of aanvullende regelingen voor verschillende vormen van arbeidsorganisatie waaronder het werken als zelfstandige vrouw. Zo hebben vrouwelijke zelfstandigen een wettelijk recht gekregen op een zwangerschaps- en bevallingsuitkering van minimaal zestien weken, waarbij de uitkering maximaal het wettelijk minimumloon bedraagt.

Een vergelijkbare visie is terug te vinden bij socioloog Dick Pels. Geïnspireerd door het denken van Pim Fortuyn spreekt hij over de ontwikkeling van de moderne werknemer die steeds meer gezien kan worden als ‘ondernemer van zijn eigen arbeid’ (Pels, 2009). De dynamiek van de huidige flexibele arbeidsmarkt eiste volgens Pim Fortuyn dat er meer recht moet worden gedaan aan de individualiteit van de arbeidskracht en aan op de persoon toegesneden verantwoordelijkheden en ontplooiingsmogelijkheden. Dit was volgens Fortuyn alleen mogelijk binnen flexibele en niet-hiërarchische arbeidsorganisaties, waarbinnen men vooral projectgericht zou werken. De verkoop van arbeidskracht werd nu opgevat als een emancipatorische uitdaging en als een vorm van positieve individualisering. Pim Fortuyn laat zo zien dat werknemers onafhankelijker, individualistischer en beweeglijker worden. Dit wordt echter ook tegelijkertijd vereist door het kennisintensieve karakter van de productie, die een groter beroep doet op individueel vakmanschap, mondigheid en zelfstandigheid. Concluderend stelt Pels dat de snelle opmars van zzp’ers of freelancers gezien kan worden als een economische revolutie die de tegenstellingen van het oude arbeidsbestel niet opheft via collectivistische strijd- en overlegstructuren, maar juist via de onverwachte weg van de individualisering.

Tussentijdse conclusies

In hoofdstuk 2, paragraaf 3, is de vraag gesteld of het in kaart brengen van uitingen van ontevredenheid over recente beleidsinterventies ten aanzien van de rol van de zzp’er in het arbeidsbestel een antwoord biedt op de vraag of er sprake is van een myth, een alternatief dat probeert aan te vullen wat er binnen de organisatie van het huidige arbeidsbestel gemist wordt en een social imaginary, een nieuwe basis die als draagvlak kan fungeren voor verandering. Hiervoor zijn twee recentelijk veelbesproken thema’s naar voren gehaald, schijnzelfstandigheid en sociale zekerheid. In de bespreking van de thema’s zijn verschillende vormen van nuancering en tegenwicht naar voren gekomen.

- Er wordt aanspraak gedaan op een opportunistische houding ten aanzien van de overheid. Het lijkt de regering niet te gaan om de vraag of zzp'erschap een andere sociaal-economische dynamiek kent en in hoeverre dit om verandering vraagt van het bestaande arbeidsbestel. De zzp'er wordt daarentegen aangewezen als degene die de gangbare norm, 'je bent werknemer of ondernemer', overtreedt.
- Het probleem van schijnzelfstandigheid wordt omgekeerd. Niet de zzp'er, maar de werkgever/opdrachtgever/bemiddelaar en de overheid wekken schijnzelfstandigheid in de hand.

Een blik in de sociale en politieke wetenschappen heeft twee perspectieven naar voren gebracht die duiden op verschuivende normen ten aanzien van de gangbare manier waarop de organisatie van werk geacht wordt vorm te krijgen.

- Een afname van het traditionele door plichtsgevoel gedreven arbeidsethos 'gij zult werken' dat plaatsmaakt voor een decentralisering van arbeid en een toenemende aandacht voor de balans tussen werken en privéleven.
- Een verandering in de dominantie van de blijvende verhouding tot een andere persoon, in casu de werkgever, naar een verhouding van de arbeidverrichtende persoon tot zijn eigen arbeid. Dit scenario kan leiden tot een stelsel van arbeidsverhoudingen waarin minder de arbeidsverhouding tussen werkende en werkgever/opdrachtgever, en meer de zelfstandige activiteit van de werkenden en hun arbeid centraal staat en relevant is voor de rechtsontwikkeling en institutionele vormgeving.

Om een antwoord te kunnen geven op de vraag of bovengenoemde punten voldoende aanleiding geven om te kunnen spreken van een myth/social imaginary, een nieuwe basis die als draagvlak kan fungeren voor verandering, daarvoor is de besproken input achteraf gezien te summier en vraagt het om extra verdiepend onderzoek. Terugblikkend op de onderzoeksresultaten afkomstig uit de inhoudsanalyse valt er desondanks een contrast te benoemen die, voor het bestaande beleid en beleid in de toekomst omtrent de organisatie van sociale zekerheid, de aandacht vraagt. Een verdieping van dit contrast zal aan bod komen in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 4. Conclusie

De vraag die aan het begin van deze scriptie werd gesteld, luidde als volgt:

Hoe krijgt de legitimering van het geadviseerde gewenste beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp'erschap in Nederland gestalte en welke dominante impliciete en expliciete ontologische, epistemologische en methodologische opvattingen spelen hierin een rol?

Gedurende de analyse van het geadviseerde beleid afkomstig van de SER met betrekking tot de groei van het zzp'erschap in Nederland, hieraan verwante documenten en recente maatschappelijke gebeurtenissen, is stilaan duidelijk geworden welke en hoe dominante opvattingen het discours bepalen en gestalte hebben gegeven aan een antwoord op de vraag wat de bijdrage is van de zzp'er aan de sociaal-economische dynamiek in Nederland. Voor een antwoord op deze vraag heeft de SER gemeten met een op groei en omzet gerichte maatstaf. Dit groei-paradigma vormt het kader waarbinnen zzp'erschap geacht wordt zijn identiteit aan te ontleen, namelijk het streven naar 'doorgroei' van zelfstandig ondernemerschap naar werkgeverschap. De term 'zzp'er' functioneert hierbij als empty signifier waarvan de betekenis zich dient te voegen naar de normen van het reeds bestaande op groei en winst gerichte ondernemerschap. In dit beleid verschillen werknemers van ondernemers en worden zzp'ers gezien als ondernemers, ondernemers die geacht worden door te groeien naar werkgevers, werkgevers die werkgelegenheid en omzet genereren en zo een bijdrage leveren aan de groei van het bbp.

Tevens is er een praktische doelstelling geformuleerd, namelijk:

Aanknopingspunten vinden voor alternatieve perspectieven op de mogelijke betekenis van de groei van het zzp'erschap in Nederland om hiermee het aanbod van verschillende bestaande en toekomstige beleidsscenario's te kunnen verrijken en/of aanvullen.

De geluiden afkomstig van belangenorganisaties als Stichting ZZP-Nederland, FNV Zelfstandigen en PZO-ZZP en sociaal-wetenschappelijke discussies over schijnzelfstandigheid en sociale zekerheid, duiden niet op een duidelijk gemis onder zzp'ers. Wat zij wel aankaarten is een gebrek aan visie op wat zowel de overheid die schijnzelfstandigheid gedoogd, de werkgever die hier van

profiteert, de werknemer die hier de dupe van is en de (hybride) ondernemer die niet vanzelfsprekend voldoet aan de norm van de gazelle - vragen van het huidige arbeidsbestel en hoe de overheid hier op een gerechtvaardigde manier beleid op kan voeren.

We hebben gezien dat in een fordistisch gedreven arbeidsbestel, de motieven voor de organisatie van collectieve sociale zekerheid in de toekomst, denk aan pensioen, arbeidsongeschiktheid en de AOW nauw verband houden met de organisatie van 'financiële' zekerheid, in specifieke het streven naar behoud van koopkracht en daarmee groei in omzet. De vertroebeling van het onderscheid tussen werknemerschap en ondernemerschap, met als gevolg dat werknemers opnieuw in dienst worden genomen als goedkope zzp'ers, zorgt ervoor dat werknemers zijn/haar (vaste) inkomen verliezen, ten gunste van de financiële zekerheid van de werkgever/ondernemer. Het lijkt erop dat, in het geval de overheid financieel baat bij heeft bij deze schijnzelfstandigheid, het wordt gedoogd, en bestraft wanneer niet. Zzp'ers die niet voldoen aan de criteria van de groeiende ondernemer zitten hierdoor in een spagaat. Voor werkgevers zijn het goedkope flexibele arbeidskrachten waarvoor geen sociale premies hoeft te worden afgedragen. Vanuit de ogen van de regering worden ze beschouwd als mislukte ondernemers die, behalve voor hun eigen huishouden, geen geld opleveren en hierom fiscaal niet gestimuleerd dienen te worden. Het probleem van de organisatie van sociale zekerheid voor werknemers en zzp'ers wordt zo gezien ondergeschikt aan het probleem van de financiële zekerheid van de staatskast.

De groeiende groep (hybride) zzp'ers, wiens wensen en verwachtingen meer dan voorheen in het teken staan van ambities, behoeften en belangen afkomstig uit andere levensdomeinen dan (betaalde) arbeid, stelt echter andere eisen aan de organisatie van sociale/financiële zekerheid in de toekomst, zowel voor henzelf als voor de staatskast. Dit doen zij door af te zien van vaste looncontracten, langdurige deelname aan pensioenfondsen, overmatige consumptie en het streven naar materiële rijkdom. Zij houden hiermee de overheid, die het streven naar financiële groei wel voorop heeft staat, een spiegel voor.

Dit is een contrast waarvan geleerd kan worden. Echter, in plaats van zichzelf in de ogen aan te kijken te kijken, spiegelt de overheid de zzp'er naar zijn evenbeeld. De problematiek rondom schijnzelfstandigheid wordt hierdoor versmald tot een probleem van zzp'ers, werknemers en werkgever, terwijl het een organisatievraagstuk behelst waar juist de overheid zich voor dient te verantwoorden.

Tot slot wil ik hierom het kabinet de andere vraag doen herinneringen die ze ten slotte zelf voor het adviesrapport 'Zzp'er in beeld' hebben geformuleerd. Dit is de vraag welke gevolgen de

veranderingen op de arbeidsmarkt, waar de opkomst van de zzp'er de voornaamste exponent van is, hebben voor de toekomstige structuur van de arbeidsmarkt en het sociale stelsel. Het antwoord op deze vraag zal afhangen van wat men nu toekomstbestendig acht. Is een stelsel toekomstbestendig als het enkel de gazellen dient? Mijn inziens is dit niet het geval. Een stelsel is toekomstbestendig als het de toekomst van alle werkenden dient. In dit scenario zou de financiering van sociale zekerheid voor een (hybride) zzp'er even gemakkelijk moeten kunnen lopen als voor een werknemer in loondienst. Onderscheid in typen arbeidsrelaties met daaraan verschillende gekoppelde fiscale- en sociale zekerheidsrechten, maakt dit ingewikkeld en werkt misbruik ervan in de hand. Terug naar het voorstel van Maarten Camps om de 'werkende' centraal te stellen, voor de organisatie van sociale zekerheid is dan zo gek nog niet. Want werken doen we allemaal, ongeacht hoe we onszelf noemen.

Nawoord

Waarom werkt de mens? Het was een uiterst interessante uitdaging om vier maanden lang toegewijd te blijven aan de zoektocht hoe ons antwoorden op deze vraag worden aangereikt, aangepast, weggezet en op het hart gedrukt. Ik ben in deze zee aan betogen, ideeën en perspectieven onvermijdelijk aan vele voorbij gezwommen. De afgelopen vier maanden heb ik dan ook het cliché ondervonden dat hoe onwetender je bent hoe minder je vergeet en hoe minder je vergeet hoe meer je weet. Wat ik uiteindelijk weet, staat gedocumenteerd in dit onderzoek. Belangrijker is dat ik het een herinnering waard vind. Hopelijk vindt u dat ook.

Tot slot wil ik in het bijzonder nog drie mensen bedanken. Ruud Kaulingfreks en Saskia Van Goelst Mijer, bedankt voor alle vragen, tips en trucs. Onno Jager, hoewel de ontdekking van lenzen mijn ogen goed hebben gedaan, zullen zij de scherpte van jou arendsogen en kennis van de Nederlandse taal niet bereiken. Hartelijk dank hiervoor.

Bronnenlijst

Primaire literatuurbronnen

- Boon, T. den & Geeraerts, D. (2005). *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*: 3 Dl. (14e dr.). Utrecht: Van Dale Lexicografie
- Braeckman, A. et al. (2011). *Wijsbegeerte*. Leuven: Lannoo Campus
- Eemeren, F. de & Grootendorst, R. (1992). *Dat heeft u mij niet horen zeggen. Drogredenen van A tot Z*. Amsterdam: Contact
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). 'Critical Discourse Analyses', in Dijk, T. A. (ed) *Discourse as Social Interaction*, p. 258-284. Londen: Sage
- Gerwen, van J. et al. (2008). *Ondernemers in Nederland. Variaties in ondernemen*. Amsterdam: Boom
- Hoof, J. van, (2001). *Werk, werk, werk? Over de balans tussen werken en leven in een veranderend arbeidsbestel*. Amsterdam: Boom
- Montessori, N. M. et al. (2012). *Kritische Discours Analyse. De macht en kracht van taal*. Brussel: ASP
- Wilterdink, N. & Heerikhuizen, B. van, et al. (2004). *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff

Secundaire literatuurbronnen

- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social Research*. Londen: Routledge
- Gorz, A. (1987). *Farewell to the working-class. An Essay on Post-Industrial Socialism*. Londen: Pluto Press
- Jackson, T. (2010). *Welvaart zonder groei. Economie voor een eindige planeet*. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel
- Mok, A.L. (1994). *Arbeid, bedrijf en maatschappij, In het zweet uws aanschijns...* Leiden: Stenfert Kroese
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination*. London: Routledge
- Richardson, J. E. (2007). *Analysing Newspapers: an approach from critical discourse analysis*. Houndmills: Palgrave

Literatuurbronnen via internet

Aristoteles (350 v. Chr.). *Topics*. Engelse vertaling, door: W. A. Pickard-Cambridge. Gevonden op <http://classics.mit.edu/Aristotle/topics.html>, 28 mei 2014

Hoof, J. van, (2007). *Nieuwe geluiden, oude thema's. Veertig jaar veranderingen in het arbeidsbestel*. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Arbeidsmanagement en omgeving aan de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen op vrijdag 27 april 2007

Primaire gepubliceerde rapporten en artikelen

Bosch, N. & Van Vuuren, D. (2010). *De heterogeniteit van zzp'ers*. Economisch Statistische Berichten, 95(4597), p. 682-684

Dekker, F. et. al. (2013). *En toen waren er zzp'ers*. Den Haag: Boom | Lemma

Goey, F.M.M. de, Gerwen, J.L.J.M. van & Driel, H. van (2009). *De veerkracht van de zelfstandige ondernemer. Ondernemers en midden- en kleinbedrijf in Nederland, de Verenigde Staten en Groot Brittannië vanaf 1950*, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 6(3), p. 53-81

Hoof, van J. (2002). *Veranderingen in de plaats van en de toekomst van het arbeidsbestel*. *Tijdschrift van het Steunpunt WAV*, 4e editie

Plessen, W. G. M. et al. (2010). *Van arbeidsverhouding naar verhouding tot de arbeid? De doorgroei van de zzp'er*. Tilburg: NETSPAR

Sociaal-Economische Raad (2010). *Zzp'ers in beeld. Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel*. Den Haag: Huisdrukkerij SER

Secundaire gepubliceerde rapporten en artikelen

Beek, H. M. ter, et al. (2009). *De kracht van de kleine ondernemer*. Eindrapport uitgevoerd door Regioplan Beleidsonderzoek in opdracht van de Kamer van Koophandel Amsterdam

Bosch, N. et al. (2012). *De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking*. Eindrapport in opdracht van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Dekker, F. et al. (2012). *Zzp'ers en het sociale stelsel: Op weg naar herziening?* Onderzoeksrapport uitgevoerd door Verwey-Jonker Instituut, Instituut Gak.

Köster, L. (2013). *De hybride zzp'er: een nieuwe groep op de arbeidsmarkt*. in Dekker, F. et. al., *En toen waren er zzp'ers*. (p. 72-83). Den Haag: Boom | Lemma

Melvissen, J. et al. (2012). *Aan de slag als zzp'er? Onderzoek naar de kansen van zzp-schap voor drie doelgroepen met een afstand tot de arbeidsmarkt*. Amsterdam: Regioplan
Beleidsonderzoek.

Zandvliet, K. et al. (2013). *ZZP tussen werknemer en ondernemer*. Eindrapport in opdracht van het
Ministerie van Economische Zaken

Private artikelen

Pels, D. (2009). *Op naar een economie van zelfstandigen*. Waterstof, krant van de
Waterlandstichting, september 2009

Overige publicaties

Asscher, L. (2014). Brief aan de Eerste Kamer waarin Asscher ingaat op vragen van de leden van de
PvdA-fractie over het Plan van aanpak schijnconstructies. 's-Gravenhage: Ministerie
van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Donner, J.P.H. (2010). Adviesaanvraag positie zelfstandig ondernemers. 's-Gravenhage: Ministerie
van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Camps, M. (2014). *Sturen op de toekomst*. Nieuwjaarsartikel uitgegeven door Economisch
Statistische Berichten, Jaargang 99 (4676) op 10 januari 2014

Overheid, sociale zekerheidstelsel. Brief 'zelfstandig zonder personeel', na aanleiding van
het verantwoordingsdebat van 28 mei 2009, waarin het kabinet wordt verzocht te
onderzoeken welke belemmeringen zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) ondervinden en
met voorstellen te komen deze belemmeringen weg te nemen. 's-Gravenhage: Ministerie
van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Rutte, M., Samsom, D. *Bruggen Slaan*. Regeerakkoord VVD-PVDA, 29 oktober 2012

Overige bronnen via internet

Gonggrijp, L. (2013) *Rutte II is synoniem voor onzekerheid*. Gevonden op 3 juli 2014 op [http://](http://www.nu.nl/zakelijk-opinie/3562877/rutte-ii-synoniem-onzekerheid.html)

www.nu.nl/zakelijk-opinie/3562877/rutte-ii-synoniem-onzekerheid.html

Marrink, J., Post, M. (2013) *Afschaffen zelfstandigenaftrek ZZP onacceptabel*. Gevonden op 30 juni

2014 op <http://www.zzp-nederland.nl/nieuws/33940-afschaffen-zelfstandigenaftrek-zzp-onac>

Stichting ZZP-Nederland. (2013). *Overheid zelf veroorzaakt en gedooft ZZP schijnconstructies*.

Gevonden op 3 juli 2014 op <http://www.zzp-nederland.nl/nieuws/35235-zzp-schijnconstructies>

Troost, N. (2014). *Jacht op de zzp'er geopend?*. Gevonden op 26 januari 2014 op [http://](http://www.volkskrant.nl/dossier-archief/is-de-jacht-op-de-zzper-geopend~a3581511/)

www.volkskrant.nl/dossier-archief/is-de-jacht-op-de-zzper-geopend~a3581511/

Verhaar, M. (2013) *Kabinet investeert niet in zzp'er*. Gevonden op 30 juni 2013 op [http://](http://www.nu.nl/zzp/3577798/kabinet-investeert-niet-in-zzpers.html)

www.nu.nl/zzp/3577798/kabinet-investeert-niet-in-zzpers.html

Websites

www.cpb.nl

www.fnv.nl

www.google.nl

www.kvk.nl

www.nu.nl

www.rijksoverheid.nl

www.volkskrant.nl

www.vandale.nl

www.zzp-nederland.nl